

JOACHIMAS LELEWELIS – KNYGOTYROS IR KAI KURIŲ KITŲ KOMUNIKACIJOS IR INFORMACIJOS MOKSLŲ KŪRĖJAS LIETUVOJE

AUŠRA NAVICKIENĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: ausra.navickiene@kf.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjamas Joachimo Lelewelio veikalas „Dvejetas bibliografinių knygų“ kaip XIX a. mokslo istorijos šaltinis, kuris atskleidžia knygotyros, bibliotekininkystės ir informacijos, rašto ir rašymo istorijos mokslo šakų, šiandien priskiriamų komunikacijos ir informacijos mokslams, ištakas Lietuvoje. Remiantis kūrinio turinio ir jo teorinės dalies analize apibrėžiamas veikalo problematikos laukas ir jo santykis su šiandienos Komunikacijos ir informacijos mokslų klasifikacija bei rekonstruojamas J. Lelewelio bibliografija vadinto mokslo, susidedančio iš šešių dalių (knygų arba knygininkystės istorijos, glosologijos arba grafikos, tipografijos, knygrišytės ir jos istorijos, bibliopolijos ir bibliotekininkystės bei bibliopėjos) mokslo tyrinis apibūdinimas.

Reikšminiai žodžiai: XIX a. Vilniaus universitetas, Joachimas Lelewelis, knygotyra, bibliotekininkystės ir informacijos mokslai, rašto ir rašymo istorijos mokslai, komunikacijos ir informacijos mokslų kryptis Lietuvoje.

XIX a. pirmaisiais trimis dešimtmečiais Vilniaus universitete atsirado ir daugėjo mokslininkų, kuriuos domino novatoriškas ir plačiai suprantamas bibliografija arba bibliologija, knygotyra vadintas mokslas, gimęs Europoje dar XVIII a. pabaigoje. Vilniaus filologijos mokyklos autoritetas profesorius Gottfriedas Ernestas Grodeckas, jo mokiniai Joachimas Lelewelis, Aleksandras Wiktoras Bohatkiewiczzius ir kiti su Vilniaus universitetu susiję asmenys,

tokie kaip Pawłus Jarkowski, Jurgis Plateris, tapo arba pirmaisiais bibliografija vadinto dalyko dėstytojais Vilniaus universitete ir jam pavaldžiose mokyklose, arba pirmųjų knygos istorijos, bibliotekų istorijos, rašto ir rankraščių istorijos, knygų aprašymo ir jų tvarkybos problematiką nagrinėjusių mokslinių tekstų lenkų ir lietuvių kalbomis autoriais.

Profesorius J. Lelewelio (1786–1861) vardas ir jo nuopelnai Lietuvos mokslo ir kul-

tūros istorijoje yra žinomi, tačiau jo indėlis į knygotyros ir kitų šiandienos komunikacijos ir informacijos mokslų kryptį priskiriamų mokslų (tokių kaip bibliotekininkystė, bibliografija, kodikologija, paleografija) raidą ne tik Europoje, bet ir Lietuvoje dar nėra iki galo įvertintas. Kaip šių mokslų kūrėjas Lelewelis daugiausia atsiskleidė dviejų tomų veikalais, pavadintame *Joachimo Lelewelio dvejetas bibliografinių knygų, kuriose išnagrinėti ir papildyti Jerzjo Samuelio Bandkie's du veikalai, Krokuvos spaustuvių istorija, taip pat Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos istorija, ir pridėtas Lenkijos inkunabulų katalogas* (Joachima Lelewela bibljograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnozone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bantke Historja drukarn Krakowskich tudziez Historja biblioteki uniwersyteckiej w Krakowie a przydany katalog inkunabulow polskich)¹. 1823 m. Vilniaus universiteto tipografo Juozapo Zawadzkiego spaustuveje Vilniuje pasirodė pirmasis veikalo tomas, o po trejų metų ir antrasis, pelnydami jų autoriui knygos ir

¹ J. Lelewelio veikalas šiuo metu rengiamas spaudai kaip trijų tomų mokslinė šaltiniotyvinė publikacija lietuvių kalba. Iš lenkų kalbos tekstą išvertė Aldona Baliulienė, Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros instituto ir Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos mokslininkai parengė komentarus ir studijinių straipsnių. Pirmasis tomas išspausdintas 2011 m. (LELEWEL, J. *Dvejetas bibliografinių knygų*. 3 tomai. Vilnius, 2011. (Fontes historiae Universitatis Vilmensis). T. 1: Pirmosios bibliografinės knygos. Iš lenkų kalbos vertė Aldona Baliulienė. 2011. 320 p., [5] iliustr. lap.). Šiuo metu dirbama prie antrojo ir trečiojo tomų, jie turėtų pasirodyti kalendorinių metų pabaigoje.

knigininkystės istorijos, bibliotekų tvarkybos ir knygų aprašymo reiškinių mokslinių tyrimų pradininko šlovė².

Amžininkai pripažino J. Lelewelio darbus dar jiems esant rankraščiais, tačiau mokslinių tyrimu objektu jie tapo XX amžiuje. Bibliografijos ir knygotyros istorikų darbai apie J. Lelewelį skaičiuojami dešimtimis pozicijų, ir daugiausia nuveikė lenkų ir lietuvių knygotyriminkai. Vienas pirmųjų J. Lelewelio požiūrį į bibliografiją vadintą universalų mokslą apie knygą XX a. antrajame dešimtmetyje ėmėsi analizuoti lenkų knygotyros pradininkas Mieczysławas Rulikowskis. Tarpukario metais, be M. Rulikowskio [21], J. Lelewelio knygos mokslo teoriją ir jos ryšį su to meto Europos knygos mokslo teoretikų pažiūromis gvildeno lenkų teoretikas Stefanas Vrtel-Wierczyński [23] ir čekų knygotyros pradininkas Władisławas Janas Živný [28]. Šeštajame dešimtmetyje Lenkijoje pasirodė ypač daug veikalų, skirtų J. Leleweliui: S. Vrtel-Wierczyński viename iš pirmųjų bibliologijos istorijos veikalų [24, 35–41] dar plačiau išnagrinėjo J. Lelewelio teorines pažiūras, o Józefas Korpala jas aptarė bibliografijos mokslo istorinės sintezės darbe [9]. Reikšmingų darbų apie J. Lelewelį parengė lenkų knygotyros mokyklos autoriteto Jano Muszkowskio mokiniai Irena Treichel ir Witoldas Nowodworskis. Pastarojo apginta disertacija tapo pirmosios

² 1828 m. pasirodė J. Lelewelio parengtas bibliotekų praktinės veiklos klausimams skirtas veikalas *Dzieje bibliotek* (Warszawa, 1828. [2], 254 p.), tačiau jis šiame straipsnyje nebus nagrinėjamas.

ir vienintelės monografijos apie J. Lelewelio *Dvejetą bibliografinių knygų* [19] pagrindu. W. Nowodworskio tyrinėjimų rezultatais iki šiol rėmėsi lenkų tyrėjai, kurie ėmėsi J. Lelewelio svarstymus vertinti apibendrinamuosiuose mokslo apie knygą istorijos darbuose: Anna Żbikowska-Migoń Lenkijos mokslo apie knygą studijoje [26], Krzysztof Migoń apibendrinančioje mokslo apie knygą monografijoje [15], Stefan Kubówas mokslo populiarinimo veikalas apie lenkų bibliologus [9] ir kiti [10; 25; 5]. Minint J. Lelewelio dviejų šimtų metų gimimo sukaktį ir subūrus tarptautines mokslininkų pajėgas straipsnių rinkiniui parengti, pasirodė išskirtinis A. Żbikowskos-Migoń darbas [26], analizuojantis *Dvejeto bibliografijos knygų* šaltinius. Nuo XX a. vidurio rengiamuose rusų autorių apibendrinamuosiuose bibliografijos ir knygotyros mokslų istorijos darbuose J. Leleweliui neskirta specialaus dėmesio, tačiau šiuose veikaluose jis minimas kaip XIX a. teoretikas. Kalbant apie šiandienos tyrinėjimus Rusijoje, išskirtina Natalijos Lelikovos fundamentali monografija [30, 54–55], kurioje išanalizuotas XIX a. ir XX a. pirmojo trečdalis bibliografijos ir knygotyros mokslų raidos laikotarpis Rusijoje ir kurios įvadinėje dalyje, skirtoje Europos knygos mokslo istorijos apžvalgai, remiantis lenkų mokslininkų išvalgomis įvardijami J. Lelewelio pasiekimai.

Lietuvoje J. Lelewelio knygotyринiai veikalai tyrimo objektu tapo pusę amžiaus vėliau nei Lenkijoje, ir nuo XX a. šeštojo dešimtmečio daugiausia nuveikė tokie tyrėjai kaip Rebeka Rozet [31; 32], Vladas

Žukas [29], Levas Vladimirovas [22] ir kiti [20]. Juos J. Lelewelis ir jo kūrinys domino kaip Lietuvos knygos ir bibliotekų istorijos, bibliografijos, bibliotekininkystės ir knygotyros empirinių duomenų ir teorinės minties šaltinis. Tačiau Lietuvos mokslo žemėlapyje atsiradus naujai kryptčiai – komunikacijos ir informacijos mokslams – jau kelis dešimtmečius nauja lietuvių tyrėjų karta savo darbuose bando išgryninti naują požiūrį į šių mokslų ištakas Lietuvoje [2; 4; 7; 11; 16; 17; 18], svarsto Komunikacijos ir informacijos mokslų krypties istorijos tyrimų gaires [4; 14]. Pratešiant šiuos tyrimus straipsnyje bus mėginama pažvelgti į J. Lewelį kaip mokslų grupės, šiandien priskiriamos komunikacijos ir informacijos mokslų kryptčiai ir kartais vadinamos dokumentinės komunikacijos mokslais³, pradininką, kaip šių giminiškų mokslų grupės pirminio mokslo kūrėją. Straipsnio tikslas – apibrėžti J. Lelewelio veikalo *Dvejetas bibliografinių knygų* mokslinės problematikos lauką ir palyginti jį su šiandienos knygotyros, bibliotekininkystės ir informacijos, rašto ir rašymo istorijos mokslų šakų problematika Lietuvoje; išanalizuoti J. Lelewelio svarstymus apie pirminio do-

³ Pirmą kartą lietuvių kalba dokumentinės komunikacijos mokslų sąvoką pavartojo Audronė Glosienė Komunikacijos ir informacijos mokslų kryptčiai Lietuvoje skirtame straipsnyje, išspausdintame knygoje *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos* (Vilnius, 2004, p. 159–177). Jos manymu, dokumentinės komunikacijos mokslai apima dokumentalistiką, bibliotekininkystę, bibliografiją, knygotyros ir mokslinės informacijos teorijos disciplinas.

komentinės komunikacijos mokslų grupės mokslo, knygos metamokslo sampratą, bandant atsakyti į klausimus, kokių pavadinimu J. Lelewelis vadino naująjį mokslą, kaip suprato jo struktūrą, problematikos lauką, ryšius su kitais mokslais. Straipsnyje bus remiamasi į lietuvių kalba išverstu J. Lelewelio veikalu *Dvejetas bibliografinių knygų* ir ypač jo antrojo tomo dalimi, pavadinta *Kas yra bibliografija* (ji pateikiama kaip straipsnio 2 priedas). Šiandienos Komunikacijos ir informacijos mokslų krypties sampratai atskleisti bus panaudota formalioji Lietuvos mokslų klasifikacija, kuri šakų ir pošakių lygmeniu dar nėra patvirtinta, tačiau jos Komunikacijos ir informacijos mokslų kryptis yra išdiskutuota ir aprobuota Lietuvos mokslo tarybos iniciatyva veikusioje darbo grupėje ir gyvuoja kaip rankraštinis dokumentas, priimtas 2011 m. birželio 17 d. (jis pateikiamas kaip straipsnio 1 priedas).

VEIKALO *DVEJETAS BIBLIOGRAFINIŲ KNYGŲ* PROBLEMATIKA IR JOS SANTYKIS SU ŠIANDIENOS KOMUNIKACIJOS IR INFORMACIJOS MOKSLŲ TYRIMAIS

Apibendrinamas *Dvejeto bibliografinių knygų* atsiradimo aplinkybes J. Lelewelis taip rašė pirmojo tomo pratarmėje: *Iš mano laikinų 1818–1821 metų darbuosenų pamažėle kaupėsi įvairios bibliografinės ir istorinės žinios, galinčios būti svarbios mūsų kraštui, o labiausiai tautos literatūrai ir istorijai. Buvo jos įvairiopus, menkai tarp savęs susijusios, o noras jas pranešti ar pakartoti didėjo. <...> Nežinojau, kaip juos sumazgyti, – laimei, užsimojimas paskelbti tokias pabiras literatūrines*

nuotrupas susijungė su planuotu Bandtkie's veikalo Krokuvos spaustuvių istorija nagrinėjimu, o prie to buvo pridurtas Krokuvos bibliotekos istorijos nagrinėjimas [11, 19–20]. Kaip kad buvo būdinga to meto humanitarikai, Krokuvos profesoriaus J. S. Bandtkie's moksliniai tekstai⁴ tapo kito teksto atsiradimo priežastimi, kito veikalo struktūros ašimi. Jo išvalgos buvo kritiškai įvertintos, o knygos ir bibliotekų istorijos temos išplėtos panaudojant įvairius mokslinės kūrybos žanrus. Taip gimė daugiatekstės struktūros naujas originalus veikalas, kuriame aptinkame monografijos, biografijos, sintezės, disertacijos, vadovėlio, katalogo, bibliografijos, enciklopedijos, šaltinio publikacijos žanrų tekstų [27, 118]. *Dvejeto bibliografinių knygų* pirmajame tome Lelewelis gvildeno spaudos atsiradimo Europoje ir Lenkijoje klausimus, pagal J. S. Bandtkie's chronologiją pateikė spaustuvių istoriją Lenkijoje ir Lietuvoje iki XIX a. pradžios. Tomą papildė XIV ir XVI a. Lenkijos statutų tekstai ir jų variantai, taip pat paties J. Lelewelio sukurti raiziniai, vaizduojantys pirmųjų spaustuvinių šriftus ir jų signetus. Antrasis leidinio tomas apėmė buvusios Lenkijos ir Lietuvos valstybės teritorijos bibliotekų istoriją, padalintą į penkis istorinius periodus: 1000–1350 m., 1350–1500 m., 1500–1650 m., 1650–1750 m. ir nuo 1750 m. iki XIX a. pradžios.

⁴ BANDTKIE, Jerzy Samuel. *Historia Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie*. Kraków, 1821; BANDTKIE, Jerzy Samuel. *Historia drukarni krakowskich od zaprowadzenia druków do tego miasta aż do czasów naszych, wiadomością o wynalezieniu sztuki drukarskiej poprzedzona*. Kraków, 1815.

Siekdamas pateikti bibliotekų istorijos sin-
tezę, J. Lelewis pirmasis bibliotekų raidą
siejo su kultūros reiškiniais, paaiškinančiais
daugelį bibliotekų raidos savitumų. (Biblio-
tekų istorija baigėsi informacija apie viešąją
Varšuvos universiteto biblioteką, jos būklę ir
rinkinius, paverčiančia *Dvejeta bibliografinių
knygų* ir praktinę vertę turinčiu informaciniu
leidiniu minėtos bibliotekos vartotojams.)
Tačiau pirmąjį tomą išspausdinus, planuotas
antrojo tomo turinys pasikeitė ir J. Lelewis
pasiryžo aprėpti platesnę bibliografija vadin-
to mokslą problematiką. Dėl šios priežasties
planuotas veikalas turinys pasipildė, atsirado
skyriniai apie raštą, rankraščius ir kodeksus,
rašomąsias medžiagas ir rašymo priemones,
spausdintinius kodeksus, bibliografija va-
dinto mokslo teorinė dalis, paremta to meto
Europos teoretikų išvalgų kritine analize,
bei platus skyrius apie knygotvarką, arba
bibliotekininkystę, atsiradęs dėl J. Lelewio
kaip bibliotekininko praktinės veiklos. Apta-
riamo leidinio antraštinis lapas nurodo, kad
autorius ketino parašyti trijų tomų veikalą, ir
trečiasis tomas turėjo būti lenkų inkunabulų
katalogas. Dirbdamas Varšuvos universiteto
bibliotekoje J. Lelewis sukaupė nemažai
informacijos apie Lenkijos inkunabulus,
tačiau vėliau prie šio darbo nebegalėjo grįž-
ti, tad savo plano neįgyvendino ir trečiasis
tomas nepasirodė.

Kad ir trumpas abiejų tomų turinio
apibūdinimas rodo, kokią plačią ir įvairių
šiandienos mokslų problematiką nagrinė-
jamas kūrinys aprėpia. Net kelių šiandien
savarankiškų mokslų – knygotyros, biblio-
tekininkystės ir informacijos, kodikologijos,

paleografijos, diplomatikos ir kitų – tyrėjai ši
veikalą gali vertinti kaip jų mokslo istorijos
šaltinį, liudijantį minėtų mokslų formavi-
mąsi ir jų vietą Apšvietos epochos mokslo
sistemoje.

Komunikacijos ir informacijos mokslai
dar visai neseniai buvo nežinoma teritorija
Lietuvos mokslo žemėlapyje. XX a. pabai-
goje iš savarankiškų disciplinų, iki tol kelis
šimtmečius gyvavusių humanitariniuose
moksluose, ir iš tikslųjų bei socialinių moks-
lų erdvėje atsiradusių naujųjų disciplinų
susiformavo mokslo kryptis, kuri šiandien
sparčiai plečiasi ir pretenduoja į savarankiš-
kos mokslų srities statusą. Šią naująją kryptį
sudaro aštuonios šakos – Dokumentotyra ir
archyvistika, Bibliotekininkystės ir informa-
cijos mokslai, Informacijos ir žinių vadybos
mokslai, Kultūros ir kūrybinės industrijos,
Komunikacijos mokslai, Žurnalistikos ir
medijų mokslai, Muzeologija, Knygotyra,
Rašto ir rašymo istorija, ir daugiau kaip
130 pošakių (žr. 1 priedą). Knygotyros,
Bibliotekininkystės ir informacijos, Rašto
ir rašymo istorijos šakos apima seniausius
krypties mokslus ir labiausiai pasikeitė per
kelis šimtmečius. Kitaip šiandien vadinami
ir išgryninę tyrimų objektą bei problema-
tiką tokie pošakiai kaip bibliotekų istorija,
bibliografijos teorija, bibliografijos istorija,
bibliografinės veiklos metodika, knygotyros
teorija, inkunabulistika, knygos istorija,
rašto istorija, paleografija, kodikologija,
diplomatika (žr. 1 priedą) tęsia tyrimus tų
reiškinų, kurie pirmą kartą Lietuvos mokslo
istorijoje tapo mokslinių tyrimų objektu
J. Lelewio moksliniame veikale. Išvardyti

pošakiai tebėra gyvybinga versmė, maitinanti vis besiplečiančią komunikacijos ir informacijos mokslų kryptį, o nagrinėjamas J. Lelewelio veikalas gali būti vertinamas kaip vienas pirmųjų ne tik empirinių tyrinėjimų, bet ir teorinių darbų, kuriuo galima remtis analizuojant Knygotyros, Bibliotekininkystės ir informacijos, Rašto ir rašymo istorijos mokslų šakų ištakas.

UNIVERSALIAUS MOKSLO APIE KNYGĄ SAMPRATA J. LELEWELIO VEIKALE

J. Lelewelio veikalas *Dvejetas bibliografinių knygų* yra išskirtinis XIX a. mokslo istoriografijoje, nes rodo didelę autoriaus erudiciją, puikų dalyko išmanymą, pasižymi pateiktos medžiagos gausa. Jis gali būti vadinamas pirmuoju Vidurio, Šiaurės bei Rytų Europos šalių regione teorijos veikalu, kuriame aprėpiama mokslo apie knygą problematikos visuma ir gvildendami jo teorijos klausimai remiantis vakarietiškosios knygos mokslo žinijos kontekstu. Nors šiems klausimams nagrinėti J. Lelewelis skyrė vos dvidešimties puslapių antrojo tomo dalį pavadinimu *Kas yra bibliografija?* (žr. 2 priedą), tačiau ji padeda rekonstruoti mokslotyrinį J. Lelewelio aprašomo mokslo apibūdinimą.

Sekdamas daugumos to meto prancūzų, austrų ir vokiečių teoretikų pavyzdžių ir pavadinęs naująjį mokslą *bibliografijos* vardu, pirmiausia jis ėmėsi aiškinti sąvoką *bibliografija*, parodydamas jos graikišką kilmę ir suvokimo įvairiais amžiais ir įvairiuose kraštuose skirtumus. J. Lelewelis pabrėžė, jog kai dar tokios sąvokos nebuvo, *bibliografija ir bibliografai pasaulyje jau eg-*

zistavo, kad senovėje *tokiais bibliotekininkus ir gramatikus Eratosteną, Apolonijų Rodietį, Varoną, Dionisiją iš Halikarnaso ir daugelį kitų privalu laikyti; tokiais mokslingus rašėjus Plutarchą, Svetonijų, Diogeną iš Laerto, šventąjį Jeronimą, o naujesniais laikais Fotijų, Trittenheimą dera vadinti* (žr. 2 priedą, p. 47). Aptardamas naujuosius laikus autorius išskyrė italų, vokiečių ir prancūzų tyrinėjimus, o kalbėdamas apie XIX a. *bibliografijos* mokslą išanalizavo ir Michaelio Deniso⁵, Jacques'o Charles'o Brunet⁶, Friedricho Adolfo Eberto⁷, Gabrielio Peignor⁸ ir kitų mokslininkų išvalgas (žr. 2 priedą, p. 47, 58–59).

Apibūdindamas *bibliografijos* sąvokos vartosena J. Lelewelis atkreipė dėmesį, kad *spausdinimas, rašymas, knygos, bibliotekos, veikalai, autoriai, mokslo ir viso ko istorija įvairiai, įvairiais pavadinimais globsta* (žr. 2 priedą, p. 54). Jis priminė, kad yra *katalogai, registrai, sąrašai, inventoriai, rodyklės, bibliotekų, varžytinių, knygynų ir įvairių knygų rinkinių* (žr. 2 priedą, p. 55), kuriuos būtų galima vadinti bibliografijos pavadinimu, *nes tai bibliografiniai, arba knygas aprašantys, surašantys, katalogai, kur tikslas yra*

⁵ DENIS, Michael. *Einleitung in die Bücherkunde*. T. 1–2. Wien, 1795–1796; DENIS, Michael. *Grundriss der Bibliographie*. Wien, 1774; *Grundriss der Litterargeschichte*. Wien, 1776.

⁶ BRUNET, Jacques Charles. *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*. T. 1–3. Paris, 1810.

⁷ EBERT, Friedrich Adolf. *Allgemeines bibliographisches Lexicon*. T. 1–2. Leipzig, 1821.

⁸ PEIGNOT, Gabriel. *Dictionnaire raisonnée de bibliologie*. T. 1–2. Paris, 1802. Supplément, 1804.

tiktai pačios knygos, jų ypatybės ir įvertinimas (2 prieda, p. 55). Tačiau, anot J. Lelewelio, katalogai vadintini *bibliografija* tada, *kai vardija knygas, kurios ne dėl savo temos, ne dėl naudingumo, bet dėl savo pačių būvio, dėl savo materialumo turi vertę, kurios savo ypatingumu, retumu nusipelno išskirtinio išskojimo ir minėjimo, apie kurias galima ką nors įdomaus pasakyti, <...> kurias privalu stropiau už kitas aprašyti* (žr. 2 prieda, p. 55). Tokiose tiriamose knygos svarbu *įsistebėti puslapius, signatūras, reklamantus, herbus, vandenženklis, papuošimus, arabeskas, ornamentus, unicialą, antikvą, užsklandėles, antraštėles* (žr. 2 prieda, p. 56) ir kitus elementus, kuriuos būtina atpažinti ir aprašyti. Nuo *bibliografijos* J. Lelewelis atskyrė *literatūrą*, arba veikalus taip vadinamus, kurie taip pat *pilni knygų pavadinimų <...>*, tačiau todėl, kad juose *veikalų ir knygų tiek tėra surašoma, kiek jų sąrašas dalyko poreikį gali patenkinti, kad knygoms čia nesant veikalo esmė, o tik objektu, ir knygų bei veikalų išvardijimui tampant antraeiliu tikslu* (žr. 2 prieda, p. 55), ši veikalų rūšis nėra bibliografija. J. Lelewelis priminė, kad vokiečiai tokius veikalus vadina mokslo literatūra, prancūzai vartoja bendrą katalogo pavadinimą. Ir nors jie gali būti suvokiami iš dalies kaip tam tikra knygų aprašymo, tai yra bibliografijos, rūšis, tačiau jų vadinti *bibliografija* nederėtų.

Teigdamas, kad *bibliografija* užsiima knygų aprašymu, ir būtent *įdomesnių, vertingesnių, retesnių, ypatingesnių* (žr. 2 prieda, p. 56), J. Lelewelis akcentavo, kad norint knygą aprašyti *reikia tam tikro mokslo, turėti įvairių žinių, žinoti taisykles ir principus,*

pagal kuriuos aprašinėjama (žr. 2 prieda, p. 56). Toliau jis pabrėžė, kad *bibliografijos* sąvoką ir žymi tą mokslą, ir sukritikavo L'abbé de Rive'ą bei kitus prancūzus, kurie siūlė *bibliognozės* ar *bibliologijos* terminus žinioms, nusimanymui apie bibliografijos taisykles, knygų aprašinėjimo principus įvardyti. Nors J. Lelewelis ir pripažino, kad tas pats terminas žymi du skirtingus dalykus, t. y. bibliografijos priemones ir mokslą, jis neigiamai vertino prancūzų pastangas tuos dalykus vadinti skirtingais vardais. Jam atrodė, kad galūnės *-logija, -grafija* tik painioja, ir nepasiteisina mėginimai atskirti *bibliologijos terminą nuo bibliografijos, kurie, lygiai kaip ir bibliognozė, vieną ir tą patį vaizdinį mintyse sužadina. Tad knygų aprašymas taip pat kaip to aprašymo taisyklės bei nurodymai bibliografija vadinasi. Ir* Bücherkunde, *ir* Bücherwesen *yra bibliografija* (žr. 2 prieda, p. 56–57). Nors ir turėjo galvoje *bibliografiją* plačiąja prasme kaip universalų mokslą apie knygą ir *bibliografiją* siaurąja prasme kaip knygų aprašymo mokslą, J. Lelewelis jų neskyrė, tapatino ir laikė vienu. Kalbėdamas apie *bibliografiją* turėjo mintyje tai *bibliografiją* platesniąja žodžio prasme (bibliologiją, knygotyra), tai siauresniąja prasme – kaip aprašančią ir registruojančią knygas (rankraštinės bei spausdintines).

Bandydamas apibrėžti mokslo struktūrą, J. Lelewelis pritarė nuomonei, kad bibliografija yra *plačiausia ir universaliausia iš visų humanikos mokslų*⁹. Jis bibliografą

⁹ La plus vaste et la plus universelle de toutes les connaissances humaines (pranc., žr. 2 prieda, p. 52).

apibūdino kaip įvairiapusį tyrinėtoją arba enciklopedistą, kuris *privalo žinoti apie visas naudingas, retas ir įdomias knygas, vos užmetęs akį jas pažįsta ir įvertina, išmaniai sprendžia apie šriftą, ženklus, piešinius, sandarą, popierių, žino, kas yra knygoje, nes leidžia savo gyvenimą jas skaitydamas, nagrinėdamas, klasifikuodamas, aprašinėdamas, ieškodamas tų, kurias jam nurodė mokslininkai, bėgiodamas per bibliotekas ir kabinetus, idant papildytų savo žinias* (žr. 2 priedą, p. 52). Tačiau toks mokslininkas ne tik tiria knygos išorę, bet ir jos turinį, skaitydamas, analizuodamas, klasifikuodamas ir pan. J. Lelewelis pabrėžė bibliografo žinių visapusiškumą, enciklopediškumą, tačiau įspėjo, kad tokiam specialistui teks kantriai ir priekaištų klausytis, *kad apie daugį dalykų nenutuokia* (žr. 2 priedą, p. 52), nes *bibliografas, vienodai linkdamas prie kiekvieno mokslo, rūpinasi kiekvienu su vienoda stropa, bet nė vienam skyrium negali atsidėti* (žr. 2 priedą, p. 52). Tačiau apskritai J. Lelewelis pripažino bibliografo priedermes tirti knygos turinį, nes jam privalu tą turinį žinoti tam, kad galėtų knygas vertinti. Toks požiūris nebuvo būdingas išskirtinai J. Leleweliui, panašiai svarstė iki jo rašę teoretikai Guillaume'as François Debure'as, Michaelis Denisas ir kiti, kuriais savo darbe rėmėsi.

Tačiau, J. Lelewelio, manymu ne smulkiausių duomenų rankiojimas būtų bibliografų darbo tikslas. Bibliografams rūpi *mokslo, raštijos, žmonijos išminties, kultūros bei žmonių gebėjimų raidos istorija ir praeitis* (žr. 2 priedą, p. 54), nes tai *pagrindas, į kurį remiasi mikrologiniai bibliografų darbai: tai didi šviesa, kuri pro pavadinimų pridaigstytus*

katalogus prasismelkia į mąstančią galvą (žr. 2 priedą, p. 54). Šviesa, kuri *paskleista per visus įvairių pavadinimų veikalus. Bibliografija, katalogas, historia rei litterariae, conspectus reipublicae litterariae, cathalogue raisonnée, dictionnaire, biografija, rodyklė, registras, literatūra, biblionomija* (žr. 2 priedą, p. 54). Surinktoji medžiaga skirstoma, tvarkoma ir grupuojama pagal nustatytus kriterijus, taip pat ir istoriškumo kriterijų. Šiam kriterijui, anot J. Lelewelio, bibliografijos darbuose turi būti skiriamas svarbaus veiksnio vaidmuo, nes jis padeda atskirus knygos faktus visuotinės kultūros raidos fone susieti į evoliucinę visumą.

Kalbant apie *bibliografijos* mokslo (arba *bibliografijos* platesniąją prasme) imtį, J. Lelewelis išvelgė ne vienalytę sistemą, bet įvairių žinių rinkinį. Šiam rinkiniui jis priskyrė *knygų, knygininkystės arba bibliotekų istoriją* (ją aiškino kaip įvykių, paveikusių knygų būvį, jų gausinimosi ir naikinimo istoriją), *grafiką arba glosologiją* (pastarąją suvokė kaip kalbos, rašto bei rašymo istorijos žinias, nagrinėjamas paleografijos, diplomatikos, hieroglifikos ir glosologija vadinto mokslų), *tipografiją* (šiai priskyrė spausdinimo istorijos ir šiandienos būklės dalykus, nagrinėjančius spaudos meno, spaudos išradimo, jos pokyčių raidą), *knygrišystę ir jos istoriją, bibliopoliją* (kurią atskleidė parodydamas knygininkystės ir bibliotekininkystės arba knygotvarkos skirtumus, nes vienos uždavinys yra mainyti ir pardavinėti, prekiauti, o kitos – kaupti, saugoti ir kai kada perkant įsigyti) bei *bibliopėją* (šią dar vadino knygodara, knygo-kūra ir apibrėžė kaip knygų vidinės vertės

nustatymo mokslą) (žr. 2 priedą, p. 57–58). Taigi, autorius pateikė žinių sistemą iš šešių dalių, kurias aptarė kaip *rinkinį atskirų, tarpusavy nesusijusių, savaimiai egzistuojančių žinių* <...>, nes, jo manymu, *bibliografijos mokslo kaip tokio jau nėra, nes jį pakeitė kiti pavadinimai: bibliotekininkystė, tipografika, grafika; net ten, kur tas žodis geriausiai galėjo būti pritaikytas, jį pakeitė literatūra, katalogas, sąrašas* (žr. 2 priedą, p. 58).

Tačiau J. Lelewelis pripažino, kad, kai kalbame apie žinias, būtinas knygom pažinti, padedančias permąstyti knygą kaip tokią, (toje bibliologijoje) paisome trijų sąlygų. Vertiname rašytinę, rankraštinę knygą grafiškai. Vertiname spausdintą knygą tipografiškai. Vertiname knygą sandėlyje, rinkinyje, bibliotekoje bibliotekiškai (žr. 2 priedą, p. 58). Tokiais svarstymais J. Lelewelis tarsi paneigė ankstesnę paties sudarytą struktūrą ir atsigręžė į minėto M. Deniso pasiūlytą trilypę mokslo struktūros schemą. Pasirinktąją poziciją autorius patvirtino ir skirsnio pabaigoje, pateikdamas apibendrinimą ir surikiuodamas bibliografijos mokslus trilype eile: 1. *Antikos laikų bibliotekų ir knygų istorija. Grafika, nes teikia pamokymus, kaip pažinti viduramžių knygas.* 2. *Viduramžių bibliotekų istorija iki XV amžiaus. Spausdinimas, nes jis, tame XV amžiuje išrastas ir pažintas, padeda pažinti spausdintas paskesnių trijų amžių knygas.* 3. *Paskutinių trijų amžių bibliotekų istorija. Bibliotekininkystė, mokanti, kaip tvarkyti visas surinktas praėjusių amžių knygas, idant tiktų naudojimui ateityje, kurio dėlei dedamos pastangos šiandieną tapusios tobulingesnės* (žr. 2 priedą, p. 58).

Akivaizdu, jog J. Lelewelio samprotavimai apie mokslo struktūrą nebuvo nuoseklūs, kad jam darė įtaką ankstesniųjų teoretikų mintys, nors pats autorius ir pasižymėjo savarankiškumu dar daugiau plėsdamas *bibliografijos* mokslo aprėptį, akcentuodamas praktinę šio mokslo naudą. Tačiau J. Lelewelis gana aiškiai apibrėžė išskirtąsias *bibliografijos* mokslo dalis, atskleisdamas turinį mokslų, tarnaujančių rankraštinei ir spausdintinei knygai pažinti.

Apie naujojo mokslo santykius su kitais mokslais J. Lelewelio apsiribojo paaiškindamas *bibliografijos* ir istorijos ryšius. Toks jo požiūris nebuvo išskirtinis, nes dauguma to meto teoretikų naująją discipliną siejo arba su istorijos, arba su filologijos mokslais. Būdamas poliistoriku J. Lelewelis pasirinko pirmąjį variantą ir taip tą santykį apibūdino: *Historia litteraria, mokslų, raštijos, menų, kultūros istorija, ieško žmonijos gebėjimų ir išminties ištakų, nuoseklumo, raidos ir pasikeitimų; ieško visame kame ryšio ir darnos, parodo atspalvius, išryškina pobūdį ir nupiešia jo bendrus bruožus; <...> Iš aukštesnių istorinių pozicijų atveria vaizdą, kuris, apskritai imant, parodo pilnutinę visumą* (žr. 2 priedą, p. 55). O koks *bibliografijos* vaidmuo? Anot J. Lelewelio, jai tenka pagalbinio mokslo vaidmuo. *Pavienių rašėjų ar pavienių veikalų vardijimas tapo papildomais dalykais, nes raštijos ir menų istorija užsiima ne knygomis, bet žmogiškąja išmintimi. O jeigu neužiima knygomis, tai nėra bibliografija. Bibliografija be šių istorinių pagardų sulysusi, sukembusi, apserga džiova* (žr. 2 priedą, p. 55). Siekiant tokių bėdų išvengti, J. Lelewelis rekomendavo *biblio-*

grafijos mokslui išnaudoti istorinį elementą. Tai jai suteiksia būtiną atramą ir pagrindą. *Bibliografijos* paskirtis – pažinti knygas, visų pirma išoriškai, tačiau sykiu ir susipažinti su jų turiniu, aprašomuoju bei istoriniu metodu nustatant jų pranašumus ir vertę.

IŠVADOS

XIX a. pirmųjų trijų dešimtmečių laikotarpis yra išskirtinis tarpsnis Vilnius universiteto ir Lietuvos mokslo istorijoje, kai pasiekta didžiulės pažangos, nulemtos bendro Europai Apšvietos amžiaus mokslo ir kultūros pakilimo. Tuometinį universitetą garsino ne tik medicinos, gamtos ir tikslųjų, bet ir humanitarinių mokslų mokyklos: Vilniaus filosofinė mokykla, Vilniaus teologinė mokykla, Vilniaus filologinė mokykla, modernaus istorijos mokslo kūrėjai, komunikacijos ir informacijos reiškinius pradėję nagrinėti mokslininkai. 1823–1826 m. Vilniuje išspausdintas J. Lelewelio dviejų tomų veikalas *Dvejetas bibliografinių knygų* tapo europinės svarbos XIX a. mokslo paminklu, kuris prisidėjo prie tradicinių komunikacijos ir informacijos mokslų (tokių kaip knygotyra, bibliotekininkystė, bibliografija, kodikologija ir kiti) raidos ne tik Lietuvoje ir Lenkijoje, bet kituose Rytų bei Vidurio Europos kraštuose.

Veikale susistemintos empirinės ir teorinės žinios darė įtaką gausėjantiems humanitarų XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios darbams, kuriuose dar daugiau išsiplėtė rankraštinės ir spausdintinės knygos, bibliotekų ir jos veiklos, knygų aprašymo reiškinių tyrimai, ir tie tyrimai atvedė iki

humanitarinių mokslų diferenciacijos procesų. XX a. antrajame–ketvirtajame dešimtmečiais Lietuvoje atsiskyrus literatūros istorijai ir knygos istorijai, išsigrynino ir kitos dokumentinės komunikacijos reiškinius ir objektus tiriančios mokslinės disciplinos, nagrinėjančios tik joms būdingą problematiką, tobulinančios savitus mokslo tiriamojo darbo instrumentus (problemas, šaltinius, metodus, mokslinių ieškojimų ir apibendrinimų patikimumo rodiklius). Be J. Lelewelio įžvalgų apibrėžiant pirminio bibliografija vadinto mokslo kontūrus vargu ar tarpukario Lietuvoje būtų susiformavęs savarankiškas bibliografijos mokslas, kurio objektu tapo knygų aprašymas, atsiradusi bibliotekininkystė, kuri siekė iširti bibliotekas ir jų veiklą, bei gimusi knygotyra, kuri ėmė nagrinėti knygą ir knygoininkystę.

Kadangi XX a. pabaigoje minėtieji mokslai Lietuvoje tapo komunikacijos ir informacijos krypties pagrindu, planuojant krypties istorijos rengimo perspektyvas būtų svarbu tęsti J. Lelewelio kaip jos mokslų grupės pirminio mokslo kūrėjo palikimo tyrimus ir ieškoti atsakymų į tokius klausimus:

- Kodėl ir kaip XIX a. pradžios Vilniaus universitete susiklostė ypatinga intelektualinė atmosfera, kuri paskatino novatoriškų universalaus mokslo apie knygą istorinių ir teorinių veikalų radimąsi?
- Ar galime teigti, kad J. Lelewelio veikalas *Dvejetas bibliografinių knygų* buvo grandis, jungusi Vakarų ir Rytų Europos knygotyros mokyklas ir prisidėjusi prie vakarietiško knygos mokslo teorijų sklaidos?

- Kokia būtų šiandienos vakarietiška knygos mokslo istoriografija, jei J. Lelewelis savo veikalą būtų parašęs ne lenkų, o vokiečių ar prancūzų kalbomis?
- Kaip J. Lelewelio svarstymai paveikė dabartinės knygos istorijos ir bibliotekų istorijos objekto sampratos ir tiriamų reiškinių periodizaciją Lietuvoje?
- Ar galime manyti, kad J. Lelewelio pradėti naudoti tyrimo metodai (tipografinis metodas, *de visu* tyrimo, bibliografinis metodas) tapo dokumentinės komunikacijos mokslų metodologiniu pamatu ir lėmė šiandienos knygotyros, bibliografijos, bibliotekininkystės, kodikologijos tyrimų kryptis Lietuvoje?
- Kaip galėjo susiklostyti knygotyros ir kitų komunikacijos ir informacijos mokslų istorija Lietuvoje, jeigu 1824 m. J. Lelewelio nebūtų pašalinę iš Vilniaus universiteto profesoriaus pareigų, jeigu jis nebūtų nutolęs nuo knygos mokslų tyrimų, jeigu Vilniaus universitetas 1832 m. nebūtų buvęs uždarytas ir be pertrūkių būtų gyvavęs iki XX amžiaus?

NUORODOS

1. *Alma mater Vilnensis*: Vilniaus universiteto istorijos bruožai. Vilnius, 2009. 1032 p.
2. BOHATKIEWICZIUS, Aleksandras Viktoras. *Veikalas apie visuotinę bibliografiją*. Parengė A. Braziūnienė, A. Navickienė, S. Rankelienė. Vilnius, 2004. 270 p.
3. GLOSIENĖ, Audronė. Komunikacijos ir informacijos mokslai. Iš *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*. Vilnius, 2004, p. 159–177.
4. JANONIS, Osvaldas. *Lietuvos ir išeivijos bibliografijos chronologija (iki 1990)*. Vilnius, 2007. 297 p.
5. *Joachim Lelewel – księgoznawca, bibliotekarz, bibliograf*: materiały międzynarodowej sesji naukowej 20–22 marca 1896 r. zorganizowanej przez Bibliotekę uniwersytecką w Warszawie oraz Instytut bibliotekoznawstwa i informacji naukowej Uniwersytetu Warszawskiego w 200 rocznicę urodzin Joachima Lelewela. Warszawa, 1993. 434 p., [1, 23 ilustr. p.].
6. *Joachima Lelewela bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bantke Historia drukarni Krakowskich tudzież Historia biblioteki uniw. Jagiell. w Krakowie a przydany katalog inkunabulow polskich*. Wilno, 1823–1826. T. 1. 1823. 280 s.; T. 2. 1826. 435 s.
7. KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii comitis de Plater. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos kultūros ir mokslo paminklas*. Vilnius, 2012. 296 p.: ilustr.
8. KORPAŁA, Józef. *Zarys dziejów bibliografii w Polsce*. Wrocław, 1953, s. 123–125.
9. KUBÓW, Stefan. Joachim Lelewel. Iš *Sylwetki polskich bibliologów*. Wrocław, 1983, s. 31–48.
10. Lelewel Joachim. Iš *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1971, s. 1382–1383.
11. LELEWEL, Joachim. *Dvejetas bibliografinių knygų*: 3 tomai. Vilnius, 2011. (Fontes historiae Universitatis Vlnensis). 1: Pirmosios bibliografinės knygos. Iš lenkų kalbos vertė Aldona Baliulienė. 2011. 320 p., [5] ilustr. lap. faks.
12. LELEWEL, Joachim. Kas yra bibliografija?

- ja. Iš BOHATKIEWICZIUS, A. W. *Veikalas apie visuotinę bibliografiją*. Vilnius, 2004, p. 209–230.
13. MACEVIČIŪTĖ, Elena. Komunikacijos ir informacijos mokslai. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2007, t. 12, p. 618–619.
14. MIGOŃ, Kszysztof. Knygotyros vagos veda į ateities horizontą. Iš *Knygos ir bibliofilijos kultūra: svarstymai ir mintys*. Vilnius, 2005, p. 13–79.
15. MIGOŃ, Kszysztof. *Z dziejów nauki o książce*. Wrocław, 1972, s. 69–70.
16. NAVICKIENĖ, Aušra. Knygos mokslo teoretikas Aleksandras Viktoras Bohatkiewiczis. Iš BOHATKIEWICZIUS, A. W. *Veikalas apie visuotinę bibliografiją*. Vilnius, 2004, p. 10–65.
17. NAVICKIENĖ, Aušra. Knygotyros raida Lietuvoje: periodizacija ir chronologija. *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 9–35.
18. NAVICKIENĖ, Aušra. Senasis Vilniaus universitetas – knygotyros studijų ir mokslo pradininkas Lietuvoje. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 9–24.
19. NOWODWORSKI, Witold. „*Bibliograficznych ksiąg dwoje*“ *Joachima Lelewela. Studium historyczno-bibliograficzne na tle epoki*. Wrocław, 1959. 287, [1] s.
20. RAGUOTIENĖ, Genovaitė. Lietuvių bibliotekinės minties istorijos bruožai. Iš *Teoriniai bibliotekininkystės pagrindai*. Vilnius, 1995, p. 4–27.
21. RULIKOWSKI, Mieczysław. *Księgoznawstwo: Przeszłość oraz stan obecny wiedzy o książce i nowe w niej kierunki*. Warszawa, 1935.
22. VLADIMIROVAS, Levas. „Две книги библиографии“ Иоахима Лелевеля как источник по истории книги в Литве и России. Iš *Joachimas Lelewelis = Иоахим Лелевель: respublikinės mokslinės konferencijos, skirtos įžymaus mokslininko ir demokrato, VU prof. Joachimo Lelevelio 200-osios gimimo metinėms paminėti, medžiaga*. Vilnius, 1987, p. 134–145. (Perspausdinta iš VLADIMIROVAS, Levas. *Apie knygas ir bibliotekas: straipsnių rinkinys*. Vilnius, 2002, p. 204–214.)
23. VRTEL-WIERCZYŃSKI, Stefan. *Bibliografija, jej istota, przedmiot i początki*. Lwów, 1923. (Archiwum Towarzystwa Nauk w Lwowie. Dział 1. T. 2. Z. 1)
24. VRTEL-WIERCZYŃSKI, Stefan. *Teoria bibliografii w zarysie*. Wrocław, 1951. X, 278 p.
25. WIĘCKOWSKA, Helena. Leleweł Joachim. Iš *Słownik pracowników książki polskiej*. Warszawa; Łódź, 1972, s. 504–555.
26. ŻBIKOWSKA-MIGOŃ, Anna. Tradycje polskiej bibliologii. *Akta Universitatis Wratislaviensis. N° 121. Bibliotekoznawstwo*, 1970, t. 6, s. 6–8.
27. ŻBIKOWSKA-MIGOŃ, Anna. Bibliograficznych ksiąg dwoje Joachima Lelewela wobec wcześniejszej światowej literatury bibliologicznej. Iš *Joachim Leleweł – księgoznawca, bibliotekarz, bibliograf: materiały międzynarodowej sesji naukowej 20–22 marca 1896 r. zorganizowanej przez Bibliotekę uniwersytecką w Warszawie oraz Instytut bibliotekoznawstwa i informacji naukowej Uniwersytetu Warszawskiego w 200 rocznicę urodzin Joachima Lelewela*. Warszawa, 1993, s. 117–135.
28. ŽIVNÝ, Władisław Jan. *Bibliografija i bibliologia. Pojęcie, przedmiot i rozwój*. Przekład z czeskiego. Przerobił i uzupełnił Adam Łyskowski. Warszawa, 1936.
29. ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių bibliografijos istorija (iki 1940)*. Vilnius, 1983, p. 47–48.
30. ЛЕЛИКОВА, Наталия. *Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX–первой трети XX в.* Санкт-Петербург, 2004. 415 с.
31. РОЗЕТ, Ребека. Вильнюсский университет – инициатор преподавания библиог-

рафии в первой половине XIX века. *Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto Mokslo darbai. Istorijos–Filologijos mokslų serija*, 1973, t. 3, p. 128–134.

32. РОЗЕТ, Ребека. Лекционный курс П. О. Ярковского по библиографии. *Советская библиография*, 1957, вып. 42, с. 56–60.

1 P R I E D A S

KOMUNIKACIJOS IR INFORMACIJOS MOKSLŲ KLASIFIKACIJA ŠIANDIENOS LIETUVOJE¹⁰

Dokumentotyra ir archyvistika

Dokumentotyros teorija. Istorinė dokumentotyra. Taikomoji dokumentotyra. Dokumentų vadyba. Archyvistikos teorija. Archyvistikos istorija. Taikomoji archyvistika. Specialioji archyvistika. E. archyvistika. Archyvistikos technologijos.

Bibliotekininkystės ir informacijos mokslai

Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų teorija. Bibliotekų informacinės technologijos ir sistemos. Dokumentavimas. Informacijos etika. **Bibliotekų** ir informacijos **istorija**¹¹. Informacijos institucijų valdymas. Informacijos įstaigų veiklos metodika ir

technologija. Lektologija ir skaitymo istorija. Informacijos ir medijų raštingumas. Informacijos ir žinių organizavimas. Informacijos ištekliai ir informacijos išteklių vadyba. Informacijos paslaugos. Informacijos sklaida. Informacinės veiklos vertinimas. Skaitmeninės bibliotekos. Kultūros ir istorijos paveldo skaitmeninimas. Viešosios informacinės erdvės ir socializacijos tyrimai. Informacijos ir dokumentavimo standartizavimas. Informacinės veiklos vertinimas. Bibliotekų ir informacijos paslaugos. **Bibliografijos teorija. Bibliografijos istorija.** Bibliografijos metodologija. **Bibliografinės veiklos metodika** ir technologija.

Informacijos ir žinių vadybos mokslai

Informacijos teorijos. Informacijos ir žinių ekonomika. Informacijos ir žinių vadyba organizacijoje. Informacijos paslaugų vadyba. Informacinės visuomenės tyrimai. Verslo informacijos paslaugos. Informacinių paslaugų rinkodara. Verslo informacinės sistemos. Informacinės komunikacinės technologijos. Intelektinės nuosavybės teisė. Darni žinių organizacija ir darnus verslas. Mokslotyra, infometrija, žinių ir kūrybos matavimas.

¹⁰ Priedas parengtas remiantis naujausia Komunikacijos ir informacijos mokslų krypties klasifikacijos versija, kurią parengė Lietuvos mokslo tarybos suburta tarpinstitucinė darbo grupė ir kuri turėjo tapti atnaujinto Lietuvos mokslo klasifikatoriaus dalimi. Dokumentas buvo priimtas 2011 m. birželio 17 d., tačiau Lietuvos aukštojo mokslo ir švietimo ministro 2012 m. spalio 16 d. įsakymu Nr. V-1457 patvirtinus minėtąją klasifikaciją tik sričių ir krypčių lygmeniu, liko oficialiai neįteisintas.

¹¹ Paryškintu šriftu išskirti pošakiai, kurių problematika gvildinama J. Lelewieio veikalė *Dvejetas bibliografinių knygų*.

Kultūros ir kūrybinės industrijos

Kultūros ekonomika. Kūrybinės industrijos. Kultūros ir kūrybos ekonomika. Medijų ekonomika. Vizualinė komunikacija. Reklama. Meno ir dizaino komunikacija. Mados pramonė ir komunikacija. Muzikos industrijos. TV ir radijo industrijos ir komunikacija. Pramogų ekonomika ir žaidimų studijos. Kūrybinės technologijos.

Komunikacijos mokslai

Komunikacijos teorijos. Komunikacijos filosofija. Komunikacijos ir informacijos mokslų istorija. Komunikacijos teisė ir politika. Industrinės ir plėtros komunikacija. Tarpkultūrinė ir multikultūrinė komunikacija. Tarptautinė komunikacija. Lyčių komunikacija. Lingvistinė komunikacija. Organizacijos komunikacija. Rinkodaros komunikacija. Viešieji ryšiai. Politikos komunikacija. Sveikatos komunikacija. Viešoji ir masinė komunikacija. Mokslo komunikacija. Paveldo komunikacija. Auditorijos tyrimai. Komunikacijos kultūra. Propagandos tyrimai. Tarpasmeninė komunikacija. Viešosios erdvės tyrimai. Interaktyvioji komunikacija. Komunikacijos technologijos. Integruota švietimo komunikacija. Mokslo ir technologijų komunikacija. Integruota marketingo komunikacija. Integruota valdymo komunikacija. Viešosios sferos vadyba. Socialinė komunikacija ir technologijos. Darnaus vystymosi komunikacija. Dokumentinė komunikacija. Globalioji komunikacija. Interneto valdymas. Rizikos ir krizių komunikacija. Europos vieninga komunikacinė erdvė. Mokslo ir mokslinė komunikacija.

Žurnalistikos ir medijų mokslai

Žurnalistikos teorija. Žiniasklaidos modeliai, sistemos ir politinė komunikacija. Žiniasklaidos psichologija ir poveikis. Žurnalistikos istorija. Rašto, vaizdo ir transliacinės žiniasklaidos raiškų tyrimai. Daugiatėpės žiniasklaidos tyrimai. Žiniasklaidos politika. Žiniasklaidos transformacijų tyrimai. Žurnalistikos kultūra. Žurnalistikos sociologija. Internetinė žiniasklaida. Žiniasklaidos technologijos. Medijų filosofija. Medijų teorijos. Medijų sistemologija. Medijų istorija. Medijų menas. Medijų sociologija. Medijų kultūra. Medijų etika. Medijų raštingumas. Medijų technologijos. Vizualioji kultūra. Naujosios medijos.

Muzeologija

Istorinė muzeologija. Metamuzeologija. Taikomoji muzeologija. Teorinė muzeologija. E. muziejnininkystė. Muziejų technologijos.

Knygotyra

Knygotyros teorija. Knygotyros metodologija. **Knygos istorija.** Knygos ekonomika. Leidybos tyrimai. Bibliopolistika. Knygų reklamos teorija. Spaudos ir leidybos statistika. Bibliofilotyra. Knygos ženklų teorija. Knygos paveldotyra. Knygos kultūra. Knygos filosofija. Knygos sociologija. Knygos psichologija. Knygos fenomenologija. Knygos semiotika. Knygos menas. Filigranistika. **Inkunabulistika.** Knygos medijų sistemoje tyrimai.

Rašto ir rašymo istorija

Rašto istorija. Archeografija. Tekstologija. Epigrafika. Papyrusologija. **Paleografija.** **Kodikologija.** **Diplomatika.**

KAS YRA BIBLIOGRAFIJA¹²

Joachimas Lelewelis

LXVI

Kad žodis *bibliografija* yra graikiškas, kad įvairiais amžiais buvo įvairiopos reikšmės, tą kiekvienas suvokia, bet tikra ir tai, kad nors jo nebuvo, vis dėlto bibliografija ir bibliografai pasaulyje jau egzistavo. Ar nuo pasaulio sukūrimo, ar nuo tvano? Tikra, kad senovėje būta bibliografų, nes tokiais bibliotekininkus ir gramatikus Eratosteną, Apolonijų Rodietį, Varoną, Dionisiją iš Halikarnaso ir daugelį kitų privalu laikyti; tokiais mokslingus rašėjus Plutarčą, Svetonijų, Diogeną iš Laerto, šventąjį Jeronimą, o naujesniais laikais Fotijų, Trittenheimą dera vadinti; ir naujesniaisiais laikais pirmiausia italai, o po jų vokiečiai ir prancūzai į bibliografinį darbą puolėsi. Rašytinių ir spausdintinių kodeksų rinkimas bei tyrinėjimas, duomenų apie žmonijos rašytinius darbus ieškojimas ir kaupimas veikiai paskleidė bibliografines žinias, tad visų tautų ir kalbų raštijai bei rašėjams jos irgi parūpo: stengtasi žinoti viską, kas susiję su šiuo visuotiniu mokslu.

Polidoro Vergilijaus *De inventoriis rerum, 1509–1517*, laikomas pirmuoju netobulu visuotinio literatūros mokslo bandymu. Raštijos istorijos tėvu laiko vokiečiai savąjį J. Konradą Gessnerį [ir jo] *Bibliotheca universalis seu catalogus omnium scriptorum, Tiguri, 1545*, 2°, kurio antrasis tomas yra: *Pandectarum seu partitionum universalium libri 21, Tiguri, 1548* (nors tik 19 [šios knygos skyrių] išėjo), kur mokslininkai surikiuoti abėcėlės tvarka ir aprašomi jų darbai. Paskui Possevinas rašė *Bibliothecam selectam, 1593*, 2°; rašė ir kiti, kai Peteris Lambeckas pradėjo kitokio pobūdžio veikalą *Prodromus historiae litterariae, 1659*, 2°, chronologiniais turinio griaučiais, o medikas Gabrielis Naudé, rašydamas *Avis pour dresser une bibliothèque, 1644*, ir *Bibliographiam politicam*, dėl kitų tikslų kliudė dalinius aspektus. Taip per veikalų antraštes pagavo keliauti žodžiai: *catalogus, bibliotheca, bibliographia, historia litteraria* ir jiems artimi, į juos panašūs. Vertingiausia iš to pasirodė esanti *historia litteraria*, nors tik chronologine tvarka skyrėsi nuo kitų bibliografinių sąrašų ir užrašų. Baconas (veikale *De dignitate et augmentis scientiarum*, apie 1630 m.) nukreipė žvilgsnį į *historiam litterariam*, suimdamas į ją visą kultūrą. Jis geidžia išsiaiškinti, kiek mokslai ir menai įvairiais amžiais klestėjo; ištirti jų senumą, raidą, santykiavimą ir persilieimą, jų nuosmukį, aplaidą ir naują suvešėjimą, atskleisti užuomazgas ir priežastis, kaip kada

¹² Perspausdinta iš veikalų: BOHATKIEWICZIUŠ, Aleksandras Wiktoras. *Veikalas apie visuotinę bibliografiją*. Parengė Alma Braziūnienė, Aušra Navickienė, Sonda Rankelienė. Vilnius, 2004, p. 209–230. Vertė Aldona Baliulienė iš *Joachima Lelewela bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnozone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandke Historia drukarni Krakowskich tudzież Historia biblioteki uniw. Jagiell. w Krakowie a przydany katalog inkunabulow polskich*. Wilno, 1826, t. 2, s. 239–261.

žiūrėta į mokslus; pažinti mokslingus ginčus, rašėjų reikšmę ir šlovę, tų, kurie viršum kitų iškilę; ir mokslo įstaigas, mokyklas, akademijas, draugijas, kolegijas, ordinus ir kas tik su mokslų būkle siejasi. Tie Bacono geidimai veikiai tapo žinomi mokslo pasauliui, tik niekas nevaliojo tų užmojų įvykdyti ir pagal juos taigoti. Buvo tai idealas, kaip turi būti rašoma raštijos, kaip visumos, istorija, taip pat ir bet kurio paskiro mokslo ar žmonių žiningumo istorija. Tačiau kaip kad visuotinė raštijos istorija negalėjo iš savo lėkšto lygio iki jo rodytų aukštumų pakilti, taip ir paskiros istorijos į katalogus, bibliotekas, bibliografijas buvo panašios. Prancūzijoje Niceronas ir kiti ^(13a) rašė *Mémoires pour servir à l'histoire des hommes illustres dans la république des lettres*. Paris, 1726, t. 43, 12°. Baillet panašius užrašus paliko veikale: *Jugements des savants*, 1722, vol. 8, 4°; 1725, vol. 1–17, 8°. De Bure'as paskelbė veikalą *Bibliographie instructive ou traité des livres rares et singuliers*, 1763, vol. 1–7, 8°, ir įtemptai podraug su kitu savo bendrapavardžiu katalogavo ^(14b). Bayle'is, Moréri užsiėmė žodynais ^(15c). Po jų kiti irgi žodynus rašė ^(16d). Vykusiai, nesyk ir

¹³ (a) Niceronas, Oudinas, Michaut, Goujet.

¹⁴ (b) Guilis de Bure'as, 1782, katalogai: Gaiguat, de la Vallière. T. 1–2. Girardot – kitas Guillaume de Bure'as, katalogai: Lemarié, de la Vallière. T. 1–3. Amelot, Ceronas, Merigot, Bounier.

¹⁵ (c) Goujet Morerį į 10 tomų *in folio* permainė.

¹⁶ (d) CHAUDONAS, DELANDINÉ'as nuo 1765 m.; FELLERIS, jėzuitas su daugybe felerių [nuo vok. Fehler – klaida, defektas, vert.]; LADVOCAT *Dictionnaire historique et bibliographique*, 1752, 1777, 1789; DESSESART *Nouveau dictionnaire bibliographique ou essai de bibliographie universelle* ir t. t., ir t. t. Anglijoje: WATKINS *Nouveau*

kūrybiškai pasireiškianti prancūziška išmonė savo pačios iliuzijų ar lengvapėdiškumo buvo į melų akivarą stumiama, taigi kiekviename tokio pobūdžio veikale didi žinių gausa, aibė trūkumų ir daugybė riktų bei klaidų visur rodė skubotumą ir sumaištį. Nedaug kas aukštesnio tikslo siekė, nedaug kas paskubom graibstomą visumą savo siekiniu laikė. Carlenco *Essai sur l'histoire des belles lettres, des sciences et des arts*. Lyon, 1734–1757, buvo lėkštas veikalas, šalia gausybės kitų bibliografinių užrašų mažiau reikšmingas. Vokietijoje šalta ir filosofuojanti išmintis ne tik stengėsi pakilti aukščiau, puolėsi apibendrinti ir tiksliai skirstyti dalykus, bet sykiu vokiečiai, vedami idealų, kuriuos iškelė kaimynų protai ir genijai, periminėjo ir vokiecino kaimynų vaisius, išradimus, paikystes ir klaidas ir juos savo pedantiškumu bei nykuliu užkrėtė arba darbštumu ir tikslumu nuo fantastiškų svaitėjimų ir lengvapėdiško patiklumo apvalė. Kiek Vokietijoje kraštų, tiek buvo kataloginių veikalų kalnų, tiek rimtų ir juokingų bibliografinių užrašų. Kaip Hambergeris *Zuverlässige Nachrichten von den Schriftstellern bis 1500*, 1756, *Kurze Nachrichten*, 1766, taip ir Meuselis, ir kiti įvairiai komponavo, vertė, užrašinėjo kompiliuotus ir tankiai savo pačių įvertintus duomenis. Iš įvairių prancūziškų žodynų radosi Zeilerio arba Ludewigo *Grosses vollständiges Universal Lexicon*. 1732–1750,

---

dictionnaire universel historique, biographique et bibliographique et portatif, en partie traduit de l'anglaise par l'Ecny, 1803. T. 1–2. – Šiandien Prancūzijoje daug žodynų išėina, po keletą ir keliolika tomų, ir *Dictionnaire bibliographique universel*, kurio yra jau keliasdešimt tomų.

vol. 1–60, 2°, su vis išsamesnėmis žiniomis; vien mokslininkų žodyną paskelbė Jöcheris ir su didžiausiais papildymais Adelungas ir Rotermundas. Visuose tokiuose veikaluose yra gausybė duomenų, daug trūkumų ir aibė riktų bei klaidų. Tačiau vokiečiams rūpėjo tvarkingesnė visuma bibliografinių žinių, kuriomis protus ir užmojus akino Morhofo *Polyhistor*, parašytas 1688 m. Daugiau nuveikė Burhardas Gotthelfas Struvijus ir jo perdirbinėtojai savo veikalu: *Introductio ad notitiam rei litterariae et usum bibliothecarum. Jenae, 1704*; perdirbtas Colerio, Lilienthalio, Köcherio, Fischerio, išėjo pavadinimu *Bibliotheca historiae litterariae, selecta Struvii, formata per Jugler. 1754, vol. 1–3, 2274 p.*, ją papildančios ir išsamesnės yra: Kahl'ės *Bibliotheca numismatica, 1693, philosophica, 1704, 1740*; Buderio *historica, 1705, 1740, 1726 p.*; Buderio *juridica, 1703*. Veikiai Reimmano *Versuch einer Einleitung in die historiam litterariam. Halle, 1708*, Heumanno *Conspectus reipublicae litterariae, 1718–1763*, paakino Stolle'ę 1718, Gundlingą 1734, Bouginé 1789, Schmeitzelį 1728, Bertramą 1730, Fabricijų (*Abriss einer allgemeinen Historie der Gelehrsamkeit, 1752*) imtis visuotinės raštijos istorijos. Nebuvo juose nieko daugiau, kaip tik apie veikalus ir jų rašėjus, nieko daugiau, negu žodyne kitokia tvarka rastum, bet nė viena tauta nevaliojo visuotinės raštijos istorijos išteikti daugiau negu vokiečiai. Jei ir nepasiekė savo, jiems rūpėjo kai kas, ką nuo bibliografijos skyrė, kas aukščiau, kas už bibliografiją geriau regėjosi esą. Tačiau aš jums, mano bibliografinės knygos, be reikalo bylau tai,

apie ką jūs žinote, o būtent kad gausinga ligi šiol išvardytą katalogą lengvai pagausintumėt ir praplėstumėt. Pagaliau nuklįmpau toje savo byloje į veikalus, labiau visumos siekiančius, dažnai žinytais laikytinus, o jūs tūkstančius katalogų, tūkstančius užrašų, tūkstančius bibliografijų, tūkstančius literatūrų, rodyklių, registrų, kiekvieno mokslo, kiekvienos žinijos, kiekvienos bibliotekos, kiekvieno knygyno, kiekvienų varžytinių, kiekvienos loterijos, kiekvieno iš tikrųjų ar vaizduotėje egzistuojančio knygų rinkinio, suminėtumėt. Tai vis jūsų seserys, pusseserės, gausinga šeima, su kuria pasižįstate, kuri dalijasi tarpusavy bibliografijos teigiamybės ir dorybes, ydas ir šarlatanybes.

LXVII

Senovėje vienas anglas, išgirdęs, kad Frankfurte yra aukso bulė, palaikė tai už aukso veršį (*gold bull*) ir negaišdamas išskubėjo į kontinentą, į Vokietiją, į Frankfurtą pasižiūrėti veršio, kurį kadaise izraelitai pasistatė. Per žiūrą, klausą, lytėjimą, jutimus, išsiblaškyimą, įkarštį klysta žmonės, ir mokslininkai daro solecizmus (soloicismi litterarii, bėvue littéraire); tujų apgluminti, supaikinti, įpuola į keistą apdvakimą ir paisto nei šį, nei tą. Begalė tokių pavyzdžių! Veikalai prikaišioti tokių nepaprastybių, nesyk ir patys pavadinimai juokingai pakeisti ar į siaubingus padarus permaintyti. Verčia prancūzas Götthe's kūrinių *Götz von Berlichingen* ir savo vertimą pavadina: *L'idole de Berlichingen*; kitą veikalą pavadinimą *Der Schatz und Minna von Barnhelm* išvertė: *Le trésor et la mine de Barnhelm*. Savo rėžtu vokiecis prancūziškus

žodžius *La femme juge et partie* išvertė: *Die Frau Richterin ist abgereiset*. Geografas Strabonas, kalbėdamas apie daugį rašytojų ir apie tai, ką jie parašė, sako: Τούς δέ Σκῦθας Ἰαλιζώνας φάσκοντες ὑπὲρ τόν Βορυσθῆνη, καί Καλλιπίδας, καί ἄλλα ὀνόματα, ἅπερ Ἑλλάνικός τε, καί Ἡρόδοτος, καί Εὐδοξος κατεφλύαρηόαν ἡμῶν¹⁷. Tuos žodžius Ksilandras, o paskui jį daug mokslininkų, žinančių Herodoto raštus, verčia: *Callipides, Hellenicus, Herodotus et Eudoxus, magis nos onerantes, Scythas quosdam Halizonas supra Borysthenem, aliaque id genus nomina perhibuerunt*, neapdairiu išmaštymu sukurdamas iš kalipidų tautos autorių Kalipidą. O tą Kalipidą įtraukė į rašėjų ir istorikų sąrašą, į savo bibliografinį veikalą *De historicis Graecis*, IV, 509 p., Gerhardtas Johannes Vossijus. Pilni tokių pražangų visų pirmiausia bibliografiniai veikalai, katalogai, rodyklės, literatūros, registrai, bibliografijos, bibliotekos, veikalų sąrašai, tolydžio klysta, prasimano, ko nebuvę. Tas užsispoksojo į ieškomą dalyką, aną apstulbino didžiosios raidės vaizdas, ir taip per vėžlišką žiūrą pasitiesia *auctores*, žadinantys pagrįstą pyktį ant neapdairių jų kūrėjų. Kaip Strabono Kalipidas, taip iš vakaro sutemų Atėnajo kinikas Hesperijas buvo sukurtas. Taip Waltonio veikale arabų žodyno autoriumi tapo Kamusas nuo to, kad rašantis šį žodyną musulmonas pavadino jį vandenynu (Kamum). Moreri, skaitydamas Stuardo veikalo pavadinimą, *δώρα βασιλικόν*, įsikalė autorių Dorą Baziliką.

¹⁷ Vadindami skitus alizonais, gyvenančiais už Boristeno, kalipidais ir kitokiais vardais, Helanikas, Herodotas ir Eudoksas mums įkyrėjo (gr.).

Janas Kacperas Ebertas, žiūrėdamas į Antonijo perlą (*antoniana margarita*), paskelbtą Gomeso Pereiros, džiaugėsi regis prieš save Margaritą, *foeminam eruditissimam*. Barberinių bibliotekos kataloge, įrašant Johanno Arndto veikalo *Joh. Arndt wejland lubekscher Superintendent de vero christianismo*, jis buvo įdėtas prie W, kaip vaisius autoriaus, pavarde Wejlandas. Bibliografas de Bure'as iš vokiško žodžio *gedruckt* (išspausdinta) padarė autorių Gedrunktą. Kitas iš žodžio *Verfasser* (autorius) Ferfasserį. Dar kitas iš angliško posakio „lik sveikas“ (*farewell*) Farewellijų. Kvapo pristigtų, šių bibliografinių knygų abiejų tomų lapų neužtektų, jeigu reiktų visus rašėjų apdvakimus lasioti, tiek tų, kurie rašo tam, kad rašytų, rašo, kas tik jiems pasivaidena, jog girdėjo, jog matė, tiek tų, kurie savo stropa, kapstinėdami kitų kurpinius ir traktatus, išleidžia į pasaulį brandesnius ir vertingus bibliografinius vaisius, vis dėlto pilnus riktų, taip vargingą bibliografo triušą apdrabsčiusių, kaip buvo apdrabstyti purvu mano briko ratai, per balas ir rudenio dumblynus darganotą ir debesų apniukintą dieną riedėdami. Nieko nepadarysi, niekur nepasidėsi; jei nori įveikti bibliografijos kelius, turi su visais pereiti sugriautas užtvankas, suklaipytus tiltus, visas duobes, išmaltas provėžas, išbliurintus smėlius, apsirikimų liūnuose turi mardyti iki ausų, o jei išklamposi gyvas, esi permirkęs, purvinas, prakaitu pasruvęs. Nors tais keliais su įvairiopa dalia leidosi tūkstančiai rašėjų, nors daugiumi likimas buvo ganėtinai maloningas, vis dėlto niekas ganėtinai švarus, niekas nenusiplūkęs tikslo nepasiekė. Kalipidas ar į Margaritą ir Fare-

wellijų panašūs rašėjai įsibrukdamo todėl, kad tarpusavio klioja skatino juos minėti. Tokie autoriai buvo Aureolas (*aureolus Theophrasti liber de nuptiis*), Simpozijus (*Lactantii symposia*); iš Jul. Cezario, iš P. Victorio atsirado Jonas Cezaris, Petras Wiktoras, prancūzas Bongars'o vertėjas iš Altdorfo universiteto sukūrė autorių Altdorfijų, o Possevinas iš to, kad Biblija *typis Wilmersdorfi* šriftu buvo išspausdinta, tikina skaitytojus apie Bibliją, Wilmersdorfo rūpesčiu išleistą. Rotermundas savo žodyne iš romano apie Vilhelmą iš Orleano, parašyto Rudolfo Montforto, padarė rašytoją Vilhelmą Orleanietį; Neapolio bibliotekoje apie Janą Antonijų van den Lindeną nusprendė, kad jis vadinasi Vanderris, gimęs Lindeno mieste. O ne vienas Frideriką Sylburgą miestu Sylburgu, Frideriką tėvyne, pavertė. Debure'as iš spaustuvininko Konrado Histo nukalė Konradą istoriką ir iš Lichtenšteino, lotyniškai rašomo Levilapis, dviejų spaustuvininkų kompaniją Ovidijaus leidime sudarė, o iš spaustuvininko Platono de Benedictis padarė Platonidą, benediktinų knygininką. Žemina šie suklydimai bibliografus ir žmones. Būdavo jie mėgstama linksmų sąmojavimų tema, su malonumu jais smagintasi, juos rinkta ir juokomis iš jų bibliografinės knygos kurta. Būna, kad kito sąskaita darytis pramogą užvis maloniausia, tačiau tuose Schelhorno, Lilienthalio, Reimmanno, Vigneulles'o kartojimuose saviškis saviškį ant išjuokos statė, žmogus tyčiojosi iš žmogaus, pats iš savęs. Nešiekpkitė šito jūs, mano bibliografinės knygos, paminėkite vien dėl persergėjimo, kad sulaukytumėt tuos, kurie žmoniškų klaidų kitiems atleisti nemoka.

Jeigu dar nepiktas juokas švelnintų patyčias, bet tūžmo gyslelė plasta po oda bibliografams, ir dar blogiau – barnumas, vaidingumas, kivirčiai ir kliaučių ieškojimas drumsčia jų sielos ir plunksnos ramybę. Kartėlio ir pagiežos juoba prisisunkę jų darbai. Ramybė jums, bibliografinės knygos! Nes žmonės klysta, ir jūs su jais, o klysta per neatsargumą, lengvapėdiškumą ir apdvakumą. Padėjo bibliotekininkas veikalą apie Karolio Didžiojo pasiuntinius *De missis dominicis* tarp apeigų, tardamas, jog tai apie sekmadienio mišias; Coronelli's savojoje *Bibliotheca universalis* tikina, jog *Bibliotheca Attilia fū aperta da Eumene ambasciadore Romano in Pergamo*. Daug vokiečių bibliografų drąsiai tvirtina, kad pirmieji spausdintiniai kodeksai išspausdinti veleniniame popieriuje, ir nevaliodami atskirti prancūziško *velin* (pergamento) nuo *papier velin* daro apmaudų anachronizmą, nes veleninis popierius tik kiek daugiau kaip prieš 40 metų pasirodė. Išleido Petras de Natalibus *Catalogus Venetorum senatorum et gestorum eorum*, iš to Antonijus Verlamas paskelbė veikalą: *Petri de Natalibus historia sanctorum*, taip pat iš to italų leidėjai išteikė veikalą *Petri de Natalibus catalogus sanctorum Venetorum et gestorum eorum*. Bibliotekininkai ir bibliografai, katalogai, rodyklės, veikalų sąrašai, bibliotekos, literatūros, bibliografijos įpuola į panašias pražangas. Turėjote tokių pavyzdžių jūs, bibliografinės knygos, kai kitus persekiojote ir buvote nubaustos. Pavojingi bibliografų keliai, slidūs, klampūs, lengvai gali koja paslysti, gali subyrėti ratai, sulūžti ašys, nes sietuva didelė ir brasta sunkiai pereinama. Ir į tokius kelius bei brastas

jūs mane atvedėte, kai pradėjau jus rašyti, iš mano sodų jūs mane į tuos bibliografinius raizgus įviliojote.

LXVIII

Prancūzai sako, kad bibliografija yra *la plus vaste et la plus universelle de toutes les connaissances humaines*. Būti bibliografu gražiausias ir garbingiausias daiktas. Juk kas žmogui daugiau pasitenkinimo gali suteikti už pasižinimą su visais žmonijos veikalais; kas gali būti maloniau negu, ganant akis po gausų knygų rinkinį, veikalų varžybas ir rašėjų virtines, papildyti savo turimas žinias apie autorius, apie dalykus, apie gerumą ir vertę. Bibliografas kaip įvairiapusis tyrinėtojas arba enciklopedistas privalo žinoti apie visas naudingas, retas ir įdomias knygas, vos užmetęs akį jas pažįsta ir įvertina, išmaniai sprendžia apie šriftą, ženklus, piešinius, sandarą, popierių, žino, kas yra knygoje, nes leidžia savo gyvenimą jas skaitydamas, nagrinėdamas, klasifikuodamas, aprašinėdamas, ieškodamas tų, kurias jam nurodė mokslininkai, bėgiodamas per bibliotekas ir kabinetus, idant papildytų savo žinias. Šitaip maloniu užsiėmimu gausina savo mokslo žinių atsargas. Rašėjų, kurie apie knygų mokslą yra rašę, nepaleidžia iš rankų, savo išmintimi ir prityrimu juos sugromuliuoja, nurodo, atmėta klaidas, prisideda prie atitaisymo ir pašalinimo svetimų pražanų, kurios jam nuolat pasipainioja. Būdamas visų veikalų žinovas, gausybėje naujų, periodiniuose leidiniuose paskelbtų, atskiria tuos, kurie atminty ilgiau išliks, kurie dėl tobulumo, gerumo, dėl sutaisymo, prašmatnumo, nepa-

prastumo, ypatingumo nusipelnė, kad būtų bibliotekoje padėti. Kaip valdantis praėjusių amžių lobius, lengvai nurodo, ką vėlesnieji amžiai prie senųjų prideda, kuo pranašesniais laikytini. Be perstogės triūsdamas, neskuba į vietas, kuriose malonumų ir trumpalaikių smagybių ieškoma, priešingai, šalinasi jų, pramogavimo vengia, ir tik dėl to, kad pratintusi būti kuo visuomeniškesnis. Mat, pertekęs mokslinių lobių, yra kiekvienam prieinamas, įvairiomis kalbomis mielai patarimus teikia, apie veikalus praneša. Daro tai žodžiu ir raštu. Gyvena išvien bruzdėdamas, užmezga ir palaiko kuo plačiausius ryšius su mokslininkais, tiek savo krašto, tiek svetimšaliais. Visur žinomas. Taip prancūzai bibliografų darbus šlovina. Tačiau šitaip plėšomas ir tarp tokių įvairiopų dalykų bibliografas tampa visapusiu žmogum, enciklopedistu, žinančiu ir mokačiu viską, bet, šiaip ar taip, kantriai turinčiu klausytis priekaištų, kad apie daugį dalykų nenutuokia; bibliografas esti panašus į tą visažinį, kurį Kotzebue teatre rodė, kuris išmanė žemės ūkį, nes žinojo, kad Cincinatas plūgu arė žemę; bibliografas, vienodai linkdamas prie kiekvieno mokslo, rūpinasi kiekvienu su vienoda stropa, bet nė vienam skyrium negali atsidėti. Nepatirs jie jo gebėjimų, kuriuos viename mokslų padalinyje naudingai būtų galėjęs pritaikyti. Jo vardas, nors skelbiamas kaip esantis, nesušvytės taip ryškiai kaip laimingų tiekos mokslų tiesų kūrėjų. Plakcijų, Mylijų, Audiffredi'ų, Lambecijų, Vogto, Morelli'o pavardės sklando bibliotekų tyloje, ten jų mokslingų katalogų ieškoma, bet, nors kai kada mokslininkai į pagalbą jas šaukiasi, vis

dėlto pasauliui, apie mokslus nusimanyti geidžiančiam, jos nemielos ir nežinomos. Pragaišintos jo gyvenimo dienos ir valandos, perniek nuėjo triūsas kelyje, kuriame galybė nesiduodančių iširti dalykų jo išmintį alina arba smulkmeniškumas ir mažybė į visišką iškrikimą jį įvaro. Yra tai pamišęs keliautojas, per smėlio dykumas, per girias ir miškų tankumynus, per žvilgsniu neaprėpiamus tyrlaukius naktį abejotinais takais apgaulingos šviesos vedamas, trokšta matyti viską, bet nemato. Skaičiavo keleivis per visą savo kelionę trinktelėjimus kiekvieno atskiro rato iš keturių, jį tempiančių, skaičiavo keturių ratų, kuriais važiuoja, apsisukimus, medžių kamienus, mirgančius jam prieš akis, ir šakas bei lapus, gaubiančius jį savo šlamesiu; skaičiavo keleivis plytas ir akmenis pastatuose arba kartis žardžiuose ir tvorose, į akis jam kritusiuose, skaičiavo lietaus lašus, jo nuvažiuotą kelią subliurinusius, skaičiavo tuos mažmožius, pamiršo tik apskaičiuoti laiką, ilgai kelionei ir tam skaičiavimui skiriamą. Žvelk į tą keleivį ir turėsi vaizdą stropaus ir nenuilstamai savo pareigą atliekančio bibliografo, turėsi vaizdą bibliografo, skaičiuojančio tomus, puslapius, linijas, o kai kada ir raides, bet neseikėjančio minučių, kurios jam vėjais lekia. Bekraštėse platybėse nemato jis gražių apylinkių, nuostabių reginių, nejaučia gamtos ar meno grožio, neįvertina daiktų įvairybės, nes labiausiai jam smulkūs mažmožiai rūpi. Juose paskendęs eikvoja brangų laiką. Pradingsta jam valandos ir metai, vargingai ir įtemptai, tarp dulkių ir šiukšlių, po supuvusius ar sutrūnijusius popiergalius kapstantis. O darbo nykulys,

aistros ar griežto pedantiškumo tvindomas, ieško grožio ir gyvybės sąmojo blyksniuose ar mažiau įmantriuose pokštavimuose. Lenkyniaujama anekdotais ir nuo laiko apnašų papildusiomis naujienomis. Prancūzų sąmojis savo anose kaupia dažnai dirbtines facijas, *bon mot*, taiklias nuotrupas, žodžių žaismę, neįprastus minties šuolius, ir visa tai tampa gaivalu, suteikiančiu juslumo stingiam darbui prie knygų. Rimtesnė vokiečių šypsena nepailstamame savo darbe giliai susimąsto skaičiuodama mokytus kurpius ir siuvėjus, mokslininkus, savo mirtį numačiusius, tuos, kurie Peterio, Stefano vardu vadinosi, kurie viengungiai ligi mirties gyveno, kurie melsvas kelnes ir žalias kojines mūvėjo. Ir tai buvo nepakankamai įvertintas vaisius kruvinu prakaitu nudirbtų bibliografinių darbų, atkakliai lasiojant mikrologines žinutes, kuriomis linksmybė ir entuziazmas kai kada pasismagindavo, kurias perskaitęs tegalėjai gūžtelėti pečiais ir atsidusti pagalvojęs apie ne mažiau smulkias tikrų bibliografų pareigas. Mat visi, ir patys išmaningiausi bibliografai panašūs į keleivį, kuris pakerėtas susimąstęs stovi prie nuostabaus, jam nepažįstamo krioklio. Didingas tai sujudusios gamtos vaizdas! Veržiasi vanduo iš uolyno įvairiomis kryptimis, susikerta ir pažyra, greitai bėgdamas su keleivio žvilgsniu nori pasivaržyti, sužavėti ir paskandinti jo žvilgsnį savo išmuštoje pragarmėje; tačiau keleivis užsižiūrėjo ir visą domę sutelkė į mirgančių pūslikių vaizdą, į burbulą, kuris tūkstantinėje griūtyje nuolat atgimsta ir išsitaško, kuris tūkstantinį kartą dūžta, putoja, ir virpa, vien krioklio šniokštimo sudrebintas. Grusus tasai

šniokštimo gausmas, bet ir jam keleivis tapo kurčias, nes tariasi girdįs tų vandens purslų taškymąsi ir sproginėjimą, tariasi klausia sugaunąs tų putų šnaresį, kaip kad žvilgsniu jų mirgėjimą. Dėlei tų netvarių putų, idant jų trapius burbulus suskaičiuočiau, idant spalvas aprašyčiau, jūs mane, bibliografinės knygos, iš mano žardienų į tą bibliografinį maišalą įgramzdinote.

LXIX

Ne vien vandens burbulai yra bibliografų triūso tikslas, ne mažiau rūpi mokslų, raštijos, žmonijos išminties, kultūros bei žmonių gebėjimų raidos istorija ir praeitis. Tai pagrindas, į kurį remiasi mikrologiniai bibliografų darbai: tai didi šviesa, kuri pro pavadinimų pridaigstytus katalogus praismelkia į mąstančią galvą, panašiai kaip saulės spinduliai tamsiose giriose pro šakų ir lapų tankmę iki žemai, medžio pašaknėje augančių budžių. Tokia šviesa buvo iš tikrųjų paskleista per visus įvairių pavadinimų veikalus. Bibliografija, katalogas, *historia rei litterariae*, *conspectus reipublicae litterariae*, *cathalogue raisonnée*, *dictionnaire*, biografija, rodyklė, registras, literatūra, biblionomija, skirtingais pavadinimais, tos pačios šviesos nutviekti, tą patį bylojo, bylojo apie rašymą, rašėjus ir raštus. Struvijus, rašydamas įvairių dalykų katalogus, suskirsto savo biblioteką į skyrius: 1) de historia litteraria, 2–4) de bibliothecis, 5) de usu bibliothecarum, 6) de ephemeridibus, 7) de scriptoribus vitarum, 8) de scriptoribus elogiorum, de anonymis, pseudonymis, plagiariis, 9) de libris prohibitis, 10) de societatibus, 11) de origine

typographiae. Ir tai yra biblioteka, kuri kitiems tėra vien katalogas, registras, rodyklė. Heumannas savo *Conspectus reipublicae* taip suskirstė: 1) de natura et partibus historiae litterariae, 2) de scriptoribus historiae litterariae universalis, 3) de arte scribendi, 4) de progressu studiorum litterariorum, 5) de fatis disciplinarum, 6) notitia librorum, 7) notitia auctorum. Spausdinimas, rašymas, knygos, bibliotekos, veikalai, autoriai, mokslo ir viso ko istorija įvairiai, įvairiais pavadinimais globsta. Vis dėlto laikas buvo tą dalykų maišinį ir pavadinimų įvairybę išskaidyti. O kad, minėta aukščiau, būta tam tikrų idealų ir savotiško noro rašyti raštijos ir žmonių kultūros istoriją, todėl šis užsimojimas, tokią gaivinamą šviesą ant mikrologinių bibliografijos darbų liejantis, iš maišinio išskyrė ir palenkė prie savęs rašėjus, savo mintį iki istorinio požiūrio keliančius. Carlo Denina 1761 m. išleido *Discorso sopra la vicende della letteratura*, kuriame žvelgia į mokslus, ne į knygas, į žmonių masę, ne į individus, išryškina ir apibūdina raštijos, labiausiai prancūzų ir italų, likimą ir pasikeitimus. Ispanas Andrésas iš Giovannių giminės italų kalba parašė milžinišką veikalą *Dell' origine, progressi e stato attuale d'ogni letteratura. Parma, 1782, vol. 1–7, 4°*, išverstą į ispanų kalbą: *Origen progressos y estado actual de toda la literatura en Madrid, 1784, t. 1–9, 8°* – išsamių žinių, tikslų požiūrių ir apibūdinimų veikalas, turintis būti su trūkumais, nes reikėjo pirmiau smulkiai nušviesti mokslų ir raštijos istoriją. Vokiečiai šiuo atžvilgiu daug gero padarė. Eichhornas, teologas ir istorikas, davė impulsą tam, kad naujesnių amžių įvai-

rių tautų poezija, iškalba ir istorija, taip pat įvairūs mokslai, žinijos bei menai ir kultūra daugio vyrų stanga būtų ištyrinėti. Dar buvo laimingos italų ir iš dalies ispanų botanika, medicina, filosofija, apskritai raštija, kad tikrus istorikus pritraukė. – Dabar pradėdamas kitas tarpusavy susipynusių dalykų skyrius.

Historia litteraria, mokslų, raštijos, menų, kultūros istorija, ieško žmonijos gebėjimų ir išminties ištakų, nuoseklumo, raidos ir pasikeitimų; ieško visame kame ryšio ir darnos, parodo atspalvius, išryškina pobūdį ir nupiešia jo bendrus bruožus; gvildena dvasinį lavėjimą, moralinę, papročių kultūrą ir visokių aplinkybių sutapimus, nuo amžių lemiančius žmonijos būdą. Iš aukštesnių istorinių pozicijų atveria vaizdą, kuris, apskritai imant, parodo pilnutinę visumą. Pavienių rašėjų ar pavienių veikalų vardijimas tapo papildomais dalykais, nes raštijos ir menų istorija užsiima ne knygomis, bet žmogiškąja išmintimi. O jeigu neužsiima knygomis, tai nėra bibliografija. Bibliografija be šių istorinių pagardų sulysusi, sukembusi, apserga džiova.

Litteratura teikia žinių apie veikalus (ir knygas), kokie iš kokio mokslo parašyti, nes norinčiam prie kurio nors mokslo darbuotis neužtenka žinoti jo fatumą, jo likimą, reikia žinoti visus, bent jau geriausius jį nagrinėjančius veikalus, vadinasi, dera turėti tvarkingą ir aiškų jų sąrašą, kurio nuodugnumą teigiamybių ir pranašumo įvertinimas gali padidinti. Vokiečiai tai vadina mokslo literatūra, prancūzai vartoja bendrą katalogo pavadinimą. Turi tokią savo literatūrą, arba katalogus, ir pati bibliografija. Ši veikalų rūšis užsiima veikalais ir knygomis, taigi jie

pilni knygų pavadinimų; vis dėlto kadangi ir šiuo atveju veikalų ir knygų tiek tėra surašoma, kiek jų sąrašas dalyko poreikį gali patenkinti, knygoms čia nesant veikalo esmės, o tik objekto, ir knygų bei veikalų išvardijimui tampant antraeilium tikslu, – ir ši veikalų rūšis, tai yra literatūra, nėra bibliografija. Yra iš dalies tam tikra knygų aprašymo, tai yra bibliografijos, rūšis, bet kad joje glūdi tam tikras siekimas apibendrinti, kad per mažą mikrologinių, smulkių žinių ir užrašų esti, šitai ne visai dera bibliografija vadinti.

Yra katalogai, registrai, sąrašai, inventoriai, rodyklės, bibliotekų, varžytinių, knygynų ir įvairių knygų rinkinių, šiems labiau bibliografijos pavadinimas tiktų, nes tai bibliografiniai, arba knygas aprašantys, surašantys, katalogai, kur tikslas yra tiksliai pačios knygos, jų ypatybės ir įvertinimas. Vis dėlto vengia bibliografai, bibliotekininkai ir knygininkai teikti bibliografijos pavadinimą. Bibliografijos pavadinimas iš bibliografinių sąrašų reikalauja kai ko ypatingo.

Yra katalogų, vadinamų *bibliografija* tada, kai vardija knygas, kurios ne dėl savo temos, ne dėl naudingumo, bet dėl savo pačių būvio, dėl savo materialumo turi vertę, kurios savo ypatingumu, retumu nusipelno išskirtinio ieškojimo ir minėjimo, apie kurias galima ką nors įdomaus pasakyti, kokį anekdotą, sąmojų, istorijėlę, nereikšmingą naujieną, kurias privalu stropiau už kitas aprašyti, kurioms, kad būtų pažintos, prie jų aprašo neužtenka prikabinti pasakėlių, nelyginant maišų, rėčių, skardinių, kirvukų, kibirėlių, tepalinių prie briko, bet reikia taip įsistebėti puslapius, signatūras, reklamantus, herbus,

vandenženklis, papuošimus, arabeskas, ornamentus, unicialą, antikvą, užsklandėles, antraštėles, tarsi aprašinėdamas briką skaičiuotum stebules, stipinus, skersinius, rungus, ratus, vinis, kurbų ir puskurbių vyteles bei virvutes. Sakiau ir kartoju, kad be tų smulkmeniškų įsistebėjimų knygų pažinti negalima ir pakankamai išmintingu bibliografu būti neįmanu. O jei nori knygą bibliografiškai aprašyti, svarbiausioji tavo priedermė yra, kad nešykštėtum stropumo, gaišaties ir prakaito tyrinėdamas tuos mažmožius; kad ištaigius ir brangius veikalus saugotum su didžia atodaira, nes šie paprastai esti reti; kad mokėtum branginti retenybes, tuos sučiurusius šlamštus, kurie dažnai esti paniekto atmosferos, tačiau mėgėjų graibstomi kaip aukso vertę turintys, tuos senpopierius ir kelių lapelių rankraščius, kurių svoris karatais ir auksu neišmatuojamas. Mokėk juos vertinti, mokėk juos tyrinėti. Krauk į savo atmintį, žiūrą ir prisiminimus tuos mažmožius, tegu jie tau sulig kiekvienu užklausimu čia pat būna, ir būsi išmanus. Vargi ir nelabai čia reikalinga tvarka, galima taukšti niekus, regzti kažin ką, dėkui tau, jei nurodysi būdus, kaip surasti mažmožius, o žavėtina ir didžiai geidautina yra tvarka, kai pasirinksi chronologinę, abėcėlinę, leidėjų arba autorių lemiamą. Esate prigudusios, jūs, mano bibliografinės knygos, prie viso to, nes gulėjote šalia pavyzdinių šiuo atžvilgiu veikalų ir gerai įsistebėjote į Soltykowicziaus, Ossolińskio ir Bandtkie's veikalus. Jūs taip pat pagerbėte retus, ypatingus, neįvertintus veikalus, jūs įamžinote Sępus, Budnus, Koszutskius ir Marcholto facecijas, ir puikius arklių vaistus,

jūs nyrote knygoje, senpopieriuose ir šiukšlėse, smulkmenose, klaidose ir sąmojuose, nenatūralioje sausybeje ir nebaigtume, maišale, palaidume ir netvarkoje. Jums Jerzio Samuelio veikalai yra tas pats, kas šerdesas brikui. Kiekviename posūkyje jūsų gražulas drąsiai tvirtu sūkiu pakreipia visą krovinį suplūktame kelyje. Jūs, paremtos bibliografiniu pamatu, esate pačios bibliografinės.

LXX

Negana pasakyti, kad bibliografija užsiima knygų aprašymu, ir būtent įdomesnių, vertingesnių, retesnių, ypatingesnių; idant mokėtum knygą aprašyti, reikia tam tikro mokslo, turėti įvairių žinių, žinoti taisykles ir principus, pagal kuriuos aprašinėjama. Ir šitai taip pat bibliografija apima, ir šitai irgi bibliografija vadinasi. L'abbé de Rive'as siūlė nusimanymą apie bibliografijos taisykles, apie knygų aprašinėjimo principus vadinti bibliognoze, bet tai niekam nebuvo prie širdies. Prancūzai mėgino bibliografijos taisykles nuo paties knygų aprašinėjimo atskirti pavadinimais *bibliologija* ir *bibliografija*. Tačiau galūnės -logija, -grafija mokslų pavadinimuose tokį maišalą padaro, taip nesyk tą patį reiškia, kad bergždžiai mėginta suteikti jiems tikslesnę reikšmę. Užtenka atkreipti dėmesį į chronologiją, chronografiją, geologiją, geografiją, etnologiją, etnografiją, kad būtum atgrasintas nuo tokio mėginimo atskirti bibliologijos terminą nuo bibliografijos, kurie, lygiai kaip ir bibliognozė, vieną ir tą patį vaizdinį mintyse sužadina. Tad knygų aprašymas taip pat kaip to aprašymo taisyklės bei nurodymai bibliografija

vadinasi. Ir *Bücherkunde*, ir *Bücherwesen* yra bibliografija. – Jei dabar turime kalbėti apie bibliografiją, kiek ji teikia priemonių pažinti knygai, kiek supažindina su tam reikalingais duomenimis, susiduriame su smarkiai sutrikusiais bibliografais, kurie nelyginant labirinte blaškosi su užsigulėjusiu Ariadnės kamuoliu, o jo netvirtas, laiko sudilintas siūlas tolydžio trūkinėja. Tad vietoje trokštamų sistemos susidaro sąvarta šių žinių:

1. Knygų, arba knygininkystės, ir įvykių, paveikusių jų būvį, jų gausinimosi, naikinimo istorija, taigi bibliotekų istorija.

2. *Glosologija*, arba, tiksliau, *grafika*, nes kalbų mokymasis priklauso prie pirmutinių bibliografo polinkių; nes kad pažintum knygas, voliumus, kodeksus, reikia pažinoti raštą, visų kalbų, visokiais būdais parašytą, pažinoti visas medžiagas, ant kurių knygos gali būti rašomos. Šitai aiškina paleografija, diplomatika ir iš dalies hieroglifika. Tačiau kai kurie geidauja, kad bibliografas ne tik išmanytų, bent paviršutiniškai, visokį raštą, bet dar ir pažintų visą kalbų išsišakojimą bei jų tarpusavio ryšius, ką turi apimti glosologija.

3. *Tipografiją*, spausdinimo meną privalu išmanyti: jo išradimą, pasikeitimus, arba istoriją, ir dabartinę būklę. Šis pavadinimas bibliografiškai apglobia ir visus gausaus raštų egzempliorių dauginimo būdus – stereotipiją, graviravimą, litografiją ir panašiai.

4. Knygrišystė ir jos istorija.

5. *Bibliopolija*, arba *knygininkystė*, ir *bibliotekininkystė*, arba *knygotvarka*, kurios, galima sakyti, yra svarbiausias bibliografijos tikslas. Po teisybei, knygininkystė nuo

knygotvarkos šiek tiek skiriasi, nes vienos uždavinys yra mainyti ir pardavinėti, prekiauti, o kitos – kaupti ir saugoti, kai kada perkant įsigyti. Kad galėtum knygas rinkti, aišku, reikia apie jas nusimanyti, būti knygų žinovu, bibliografu. Todėl negebėta bibliotekininkystės nuo bibliografijos skirti, ir net regėjosi bibliografiją esant bibliotekininkyste, teikiančia pamokymus, kaip kaupti, tvarkyti, aprašyti ir saugoti knygas.

6. *Bibliopėja*, arba *knygodara*, *knygokūra*, o sykiu knygų vidinės vertės nustatymo mokslas, taip pat buvo vienas iš reikšmingiausių bibliografijos mokslo skyrių. Mat nors bibliografas nesiima rašyti tokių veikalų, kurių rašymui galėtų bibliopėjos pamokymus pritaikyti, vis dėlto išmanymas taisyklių, kaip gerai rašyti veikalus, svetimų veikalų vertinimą palengvina (18^e). – Tačiau, paliekant nuošaly bibliopėją ir kai kurias žinias, kai kurių mokslininkų atmetamas, lieka: rašymas, spausdinimas ir bibliotekininkystė,

18 (e) Galvoti apie temos pasirinkimą, jos nagrinėjimą, papildymą, tvarkingą savo minčių surikiavimą, jų išdėstymą sklandžiai ir aiškiai, taisyklingai, ir reikia laiko joms susigulėti. Žodžiu, yra bendros gero rašymo taisyklės. Tačiau kadangi veikalai esti įvairių amžių vaisiai, tai ir laiko, kuriuo buvo parašyti, vertinant privalu paisyti. Būta panašios rūšies veikalų, bibliografams parengtų: BUDDAEUS. *Dissertatio de criteriis boni libri*, 1714; VALERIUS, Augustinus. *De cautione adhibenda in edendis libris*, 1719; SELDEN. *De libris variorumque eorum usu et abusu*; AUCHERSEN. *Collecta de criteriis boni libri*, 1746; BARTHOLINI. *De libris legendis*, 1676, ir kiti rašantys apie tai, kaip skaityti ir naudoti knygas; net Denina bibliopėją itališkai parašė, išverstą į vokiečių kalbą 1783 m., vėliau bibliopėją vokiškai parašė Hübleris 1802 m.

taip pat viso to istorija, sudarantys bibliografijos mokslą, o juose surinkta taisyklės ir būdai, kaip nusivokti apie knygas ir jas aprašyti. Visa tai sudaro rinkinį atskirų, tarpusavy nesusijusių, savaimiai egzistuojančių žinių, kurių vienos palengvina mechaninių knygų pažinimą, kaip grafika ir spausdinimas; kitos jau įgyto knygų išmanymo reikalingos, kaip knygininkystė, knygotvarka. Vadinas, bibliologija, arba bibliografija, yra rinkinys mokslų ir žinių, pravarčių daugiausia mechaniniam susipažinimui su knygomis. – Taigi bibliografijos mokslo kaip tokio jau nėra, nes jį pakeitė kiti pavadinimai: bibliotekininkystė, tipografika, grafika; net ten, kur tas žodis geriausiai galėjo būti pritaikytas, jį pakeitė literatūra, katalogas, sąrašas. – Vis dėlto kai kalbame apie žinias, būtinas knygoms pažinti, padedančias permąstyti knygą kaip tokią, (toje bibliologijoje) paisome trijų sąlygų.

1. Vertiname rašytinę, rankraštinę knygą *grafiškai*.

2. Vertiname spausdintą knygą *tipografiškai*.

3. Vertiname knygą sandėlyje, rinkinyje, bibliotekoje *bibliotekiškai*.

Tačiau žvelgdami į knygų istoriją, kas su knygomis dėjos, regime, kad iš antikos laikų kodeksų, rašytų anuomet, beveik nėra likę; kad ligi prasidedant spausdinimui, ligi XVI amžiaus, bibliotekas sudaro vien rankraštiniai kodeksai, ir šie rankraščiai iš ano tūkstantmečio ligi šiol verti didžio domesio; kad prasidėjus spausdinimui prasideda naujas įsistebėjimas į knygas – todėl, atrodo, labai lengva bibliografinius mokslus trilype eile rikiuoti taip:

1. Antikos laikų bibliotekų ir knygų istorija.

Grafika, nes teikia pamokymus, kaip pažinti viduramžių knygas.

2. Viduramžių bibliotekų istorija iki XV amžiaus.

Spausdinimas, nes jis, tame XV amžiuje išrastas ir pažintas, padeda pažinti spausdintas paskesnių trijų amžių knygas.

3. Paskutinių trijų amžių bibliotekų istorija.

Bibliotekininkystė, mokanti, kaip tvarkyti visas surinktas praėjusių amžių knygas, idant tiktų naudojimui ateityje, kurio dėlei dedamos pastangos šiandieną tapusios tobulingesnės.

Toji trilypė eilė ir tvarka yra sėkmingas Michaelio Deniso sumanymas. Jo veikalas *Grundriss der Bibliografie. Wien, 1775, 8°*, buvo apmatai, iš kurių atsirado *Einleitung in die Bücherkunde, 1777–1778, t. 1–2, 4°*. *Zweite Auflage 1795, t. 1–2, 4°*. Šiame savo klasikiniam veikalui aprėpė jis podraug ir raštijos istoriją. Tačiau praėjus 30-čiai metų šis veikalas, senolio rašytas, pasidarė mažumą senstelėjęs. Jo filologinė sandara dabartiniams laikams netinka; nors puikus bendrasis planas (nes tik katalogavimui neatsirado deramos vietos) ir brandūs pažerti teiginiai, maža jame smulkesnių leidybos žinių, stinga naujesnių pastebėjimų. Yra puikios išvaizdos ir su tam tikra ištaiga išspausdintas, todėl didesnės apimties, o veikalas savo dydžiu striukas, be to, darosi retenybė, todėl brangus ir sunkiai aptinkamas. Jį gali atstoti Mertensio *Hodegetischer Entwurf einer vollständigen Geschichte der Gelehrsamkeit, 1779, t. 1–2,*

8°, pilnas spaudos riktų (19f). Vis dėlto, jei kalbama apie raštijos istoriją, po ranka galbūt pravartu turėti veikalus arba Meuselio *Leitfaden zur Geschichte der Gelehrsamkeit, Leipzig, 1799–1800, t. 1–3, 8°*, arba Wachlerio *Handbuch der allgemeinen Geschichte der litterarischen Cultur, 1804–1805, t. 1–2, 1184 p., 8°*. Abiejuose daugiau raštijos ir literatūros istorijos; bibliografijos principų tik bendri bruožai išvelgiami. Meuselis turi daugiau teksto, ilgesnis dėstymas, jį labiau domina raštijos tema, todėl išsamesnės ir bendresnės dalys, skirtumai ir apibūdinimai, be rodyklės. Wachlerio viskas trumpiau, veikalų citavimu perdaigstyta, jis daugiau domės skiria rašėjams, užtat trumpesnė

raštijos istorija ir aptakesniais žodžiais dėstoma, išvardija reikšmingesnius ir pirmuosius leidimus, su rašėjų rodykle. Tad Wachleris bibliografiškesnis, Meuselis istoriškesnis, bet raštijos istorijos ir bibliografijos žinių Meuselis turtingesnis negu Wachleris. Reikėtų jau ir Meuselį, ir Wachlerį atnaujinti ir papildyti, tačiau kitos tautos šios rūšies nieko panašaus ir lygiai gero neturi. Prancūzai sėkmingiau reikšėsi bibliografiniais užrašais ir sąrašais, arba katalogais. Iš tų Brunet parengtas *Manuel du libraire*, arba *Dictionnaire bibliographique*, pranoko kitus, jei Vokietijoje Ebertas į savąjį *Bibliographisches Lexicon* jį perkėlė ir daugybe duomenų pataisė, papildė bei smarkiai pagausino.

19 (f) Prancūzai, labai daug prie bibliografijos triūsiantys, nebuvo tokie dalingi, kad kokį nors veikalą apie bibliografijos principus, brandesni ir išskirtinio paminėjimo vertą, būtų parengę. BOULARD'o *Traité élémentaire de bibliographie, 1804, 8°*, neišsamus, kiti dar skurdesni. Geriausiu Prancūzijoje apie bibliografiją rašėju pagįstai dera laikyti Gabrielį PEIGNOT, jo svarbiausi veikalai: *Manuel bibliographique ou essai sur les bibliothèques et sur la connaissance des livres, 1800, 8°*, *Dictionnaire raisonnée de bibliologie, 1802, vol. 2, 8°*. *Supplementum 1804*. [Čia] aiškina bibliografinius, kai kuriuos spaustuvinius terminus ir užtektinai sumini spaustuvininkų bei šalutinių dalykų. – *Répertoire bibliographique universel, 1812, 8°*. Veikalas svarbus, gausingas bibliografinių pastabų, bet esmės jame ne tiek, kiek didumo, nes prigrūstas nereikalingų priedų, bet nėra daugio duomenų, taip pat tankiai stinga svetimšalių veikalų, o kadangi remtasi vien pavadinimais, veikalai tankiai atsidūrę ne savo vietoje. – *Traité du choix des livres, 1817, 8°* – gera literatūra (literatūros), arba de belles lettres, išskyrus bendras pastabas; pagaliau veikalas labai siauras.

LXXI

Dar prieš šimtą ir du tūkstančius metų vienas iš septyneto žvaigždžių, poetas Kalimachas Batiadas, kartojo, kad didelė knyga yra didelė piktybė, τὸ μέγα βιβλίον, ἴσον τῷ μεγάλῳ κακῷ. Ar tik tai neišsipildys jums, bibliografinės knygos, ir šiai prakalbai, kuri smarkiai išsiplėtė, turi sieksninius paragrafus arba skirsnius. Bet kad ilgas yra kelias, į kuri išsirengta. Nors ten esama poilsio vietų, naktigulų, nors vežėjas duoda arkliais atspūsti, tankiai sustoja ir pagirdo, ir šieno jiems pametėja, ir gerai abrako įpila, vis dėlto didelius postovius daro. Nusidilina briko ašis lygu plunksna į popierių; uoliiai prisizadėtąjį veikalą tiekdamas, nuobodžiauja keleviis lygu skaitytojas, nekantriai prie veikalo pabaigos skubinantis. Tačiau pradėtąją kelionę reikia užbaigti ir sustoti toje vietoje, kurią geidi pasiekti. Ir

įkinkėte mane į ilgą žygį, bibliografinės knygos, kurį trokštu užbaigti ir nutraukti, vos tik atsistosiu į tą vietą. Jūs mane į tai įkinkėte, jūs, mano paguoda, mano rūpestis ir mano papjūtis! Jūs, kliudydamos Lenkijos bibliotekų istorijos arba spausdinimo istorijos, spausdinimo išradimo istorijos epizodus, patiekdamos trumpą grafikos išdėstymą ir nurodydamos kodeksų, tiek rašytinių, tiek ir spausdintų, aprašymo būdus, užgriebėte geroką dalį to, kas vadinama bibliognozija, bibliografija, tai yra bibliografijos pagrindų, arba tai, kas prie bibliografinių žinių tiekios rašėjų buvo priskirta. Jūs ir šiuo atžvilgiu bibliografinės esate. Pagaliau esate bibliografinės todėl, kad ištikimai Jerzio Samuelio Bandtkie's pėdomis sekate ir jo veikalų praskintu keliu žengiate. Sukasi ratai aplink savo ašis, bėga žemė ir planetos aplink saulę, lekia naktinis drugys aplink degančią žvakę, lygiai taip sukasi ir šių mano tomų knygos ir skirsniai aplink Bandtkie's veikalus. Ir visos mano bibliografinės knygos, iki pat paskutinio skirsnio ir paragrafo, paeina iš Bandtkie's žodžių. Tik Bandtkie, lygiai kaip ir kiti mūsų rašėjai, nenorėjo vartoti bibliografijos termino. Galbūt tai darė iš įgimto kuklumo, kad nenusigirtų pasaulio akyse, jog išmano *la plus vaste et la plus universelle de toutes les connaissances humaines*; galbūt gėdijosi jo, kad nemestų ant savo veikalų šešėlio kaip ant pasižyminčių skubotumu, pabirumu, striukinimu, paviršutiniškumu, sausu mokslingumu, smulkmeniškumu, netvarkingumu ir nenuoseklumu, o tuo jo veikalai vienas labiau už kitą išsiskiria; pagaliau galbūt baiminosi, kad jam netektų išda-

vinėti kerinčių šio žodžio paslapčių, skelbti ir aiškinti, kad jokio bibliografijos mokslo nėra, plėsti kaukę, kuria prisidengę bibliografiniai aprašai ieško būdų, kaip išsiskirti iš visų įvairiopų knygų sąrašų, kad netektų pirštu baksnoti į termino apgaulumą ir nuolat rodyti, kiek visa bibliografija naudojasi aibe rimtų istorinių duomenų, įvairių slaptų žinių bei mokslų ir keletu menų, kurie nėra nei rankdarbystė, nei gimnastika, nei amatas, nei prie vaizdinių menų priskiriami, nors kai kurie turėjo miestuose savo cechus. Aiškinti visa tai vengė Bandtkie, o man dėl to, kad jūs, mano knygos, bibliografinių pavadinimą prisiėmėte, teko visa tai kaip tik šioje prakalboje išdidinti; teko suspausta krūtine ir kruvina širdimi tai padaryti. Bandtkie šito sėkmingai išvengė. „Čia ir vėl praleidžiame, – sako jis (*Krokuvos universiteto bibliotekos istorijoje*, p. 137), – visa tai, ką apie manipuliaciją konkrečiai mokslingasis Voigtas dėsto, nes tai būtų nuobodu tik skaitytojui, išmanančiam dalyką, o nenuvokiantis apie bibliotekininkų darbus skaitytojas, jei neturi išskirtinės technologinių veikalų skaitymo dovanos, tikriausiai dar greičiau pasibodės plačiomis sunkaus darbo išvadomis, darbo, kurio keblumą geriausiai supranta tik tas, kuriam pačiam teko ką nors panašaus veikti“. O dėl bibliotekininkystės, tik šiokių tokių žinių apie katalogus pateikė, tik apie laisvą sistemų keitimą (p. 116–117) savo nuomonę išreiškė; pagaliau, skųsdamasis žmonių nenusivokimu apie bibliotekininkystę, samprotauja apie ją lygu apie visiems žinomą dalyką. Tuotarp aš, taigodamas pagal pavadinimą, kurį prisiėmė abi mano knygos,

nagrinėjančios ir praplečiančios Bandtkie's veikalus, – pavadinimą jų bibliografinėmis, taip pat pagal savo prisizadėjimą byloti apie bibliotekininkystę, užpildau spragas ir tuštumas, paliktas Bandtkie's, ir jus, mano knygos, pasmerkiu pavojui įvartyti savo skaitytojams nuobodulį. Taigi kai rašau ir baigiu šią prakalbą, nors ir labiausiai trokšdamas visą užsimitąjį veikalą pabaigti, esu, su nemenku susirūpinimu, jo viduryje, jį įpusėjęs, ir čia šitą Prakalbą įdedu. Mat ne tik laukia manęs didis darbas – sukruopšti ištisą tomą, išleisti Lenkijos inkunabulų katalogą, bet labai svarbus dalykas ir tikriausiai kad nuobodus, sausas, atgrasus ir nykus, o be to, nemenkas ir ganėtinai ilgas – tai yra apsaakyti bibliotekininkystę. Tamsuoliškas mokytojų vyrų supratimas laikė ją bibliografija, todėl vietoje sąžiningų bibliotekinių įsistebėjimų ir pamokymų buvo kaišiojami bibliografiniai *quid pro quo*, kaupiamos įvairios žinutės, galinčios praversti bibliotekininkams, taigi veikale apie bibliotekininkystę buvo rašoma *de omnibus rebus et quibusdam aliis*, o tai kaip tik buvo bibliografiška, tad tuose veikaluose apie bibliotekininkystę buvo visko, tik pačios bibliotekininkystės trūko. Garbusis Schelhornas su kitais prie to dar pridėjo knygų išmanymą, galintį padaryti žmogų įvairiapusiu mokslininku, bibliografu, bet ne bibliotekininku. Panašiai miglotas supratimas apie bibliotekininkystę painiojo knyginkystę su knygotvarka, bibliopolistiką su bibliotekininkyste. Iš esmės knygų skirstymas po lentynas knygyne ar knygų saugykloje, librariume ar bibliotekoje, katalogų sudarinėjimas, knygų pažinimas, jų

vertės įkainojimas, pirkimas, mainymas, susirašinėjimas, nusimanymas apie knygų prekybą, apie spaustuves, varžytines ir pelningo įsigijimo būdus, saugojimas supanašina knygų pardavėjų ir saugotojų, bibliopolistų ir bibliotekininkų darbą. Tačiau nors ir kaip mokytai knyginkas darbuotųsi, jo tikslas yra prekyba ir pardavimas, o knygų saugotojo – išlaikymas ir įsigijimas.

Taigi knyginkas stebi, kurie veikalai jo apylinkėje didžiausią paklausą turi, tuo užsiima, jų skaičiaus padidimui nukreipia savo lėšas ir tik dėl šio tikslo su spaustuvėmis bei knyginkais ryšius palaiko. Išsiklausinėja kiekvieno pavardės, kur gyvena, ar yra tik knyginkas, ar podraug ir spaustuvinkas. Aiškinasi, koks yra jo nuosavas rinkinys *livres de fonds*, ar jis paeina iš įvairiai daromų žygių, ar iš nuosavos knyginko spaustuvės. Mat su spausdinančiu lengvesni mainai, iš spausdinančio lengviau knygas už mažesnę kainą įsigyti. Lenkų kraštuose grynais už $\frac{1}{3}$ ar $\frac{1}{2}$ knygyno ar kataloge nurodytos kainos, kiti primes egzempliorių, nuleis 10, 20 arba ir 30 procentų. Susižino, kas sudaro jo sankrovą, iš jo antreprizės paeinančią, ar visi daiktai, ar pavieniai, ar skuboti ir kaitūs jo žingsniai. Ar tenkinasi tik savo išspausdintais veikalais, ar taip pat mainosi ir perka svetimus. Kokius šiam tikslui palaiko ryšius, ar pirkimas iš vienos spaustuvės gausina jo paties sankrovą, ar iš įvairių. Ar iškart sulig pageidavimu pristato, ar irgi kaupia laikymui savo sankrovą. Koks tuomet šitaip susidaro asortimentas, ar jame esama kokios atrankos, ar įsitetka kas pakliuvo. Ko jo knygynas turtingiausias, ar užsiima senais veikalais,

svetimų kraštų, geografijos žemėlapiais, muzikos natomis, ar turi skaitomąjį kambarį, ar gali užsiimti žurnalistika. Kas, pagaliau, jo apylinkėje turi didžiausią paklausą, o būtent kiek paklausios maldaknygės, elementoriai ir lengvoji lektūra, *belles lettres*. Kokie yra jo ištekliai, koks kreditas, kokie ryšiai. Tiek klausimų, kurių vieni kitus ir vienas apie kitą klausinėja knygininkai, bet kurie ne taip labai kamuoja knygų saugotojus, nors jiems pravartu iš šalies apie tai žinoti, idant

palengvėtų ir patikimesnis būtų pirkimas. Tačiau knygų saugotojui nereikia pirkti daug egzempliorių kaip knygininkui, dėl vienetų kitokios esti derybos, be to, net bendros knygininkystei ir knygotvarkai žinios yra modifikuotos, nemoko tausojimo ir gausinimo, apie ką privalo nusimanyti knygų saugotojai ar bibliotekininkai. Jiems egzistuoja tam tikras menas, *artistischer Theil*, technika, procedūra, tam tikra bibliotekinė veikla, prie kurios pereiname.

JOACHIM LELEWEL AS CREATOR OF BOOK SCIENCE
AND OF SOME OTHER SCIENCES OF COMMUNICATION
AND INFORMATION IN LITHUANIA

AUŠRA NAVICKIENĖ

Abstract

The first three decades of the nineteenth century is an exclusive period of Vilnius University and Lithuanian science history, when there had been made a tremendous progress under the influence of general rise of science and culture throughout Europe during the Age of Enlightenment. At that time Vilnius university was famous both for its schools of Medicine, Natural and Exact Sciences, and for the School of Humanities – Vilnius Philosophical School, Vilnius Theological School, Vilnius Philological School, together with creators of modern history and scientists who began investigating phenomena of communication and information (i.e. history of book and book sector related subjects, libraries and their activity, book's description). Professor J. Lelewel's two-volume work "Two bibliographic books", which had been printed in Vilnius (1823–1826), became a significant monument of nineteenth century

science and contributed to development of book science and other traditional communication and information sciences not only in Lithuania, Poland, but also in other Eastern and Central European countries. After performing content and theoretical part analysis, defining the main issues and their relation with today's classification of Communication and Information sciences, assembling a scholarly image of science that J. Lelewel referred as *bibliography* (i. e. proving answers to such questions as how did J. Lelewel name the new science, how did he understand its structure, main problems, and links to other sciences), it is concluded that J. Lelewel is not only a father of book science, bibliography, library science, codicology, and paleography, but also a creator of this prime science – science that is associated with origins of communication and information sciences in Lithuania.

Įteikta 2013 m. balandžio mėn.